

ERZURUM'DA YAŞAYAN ALEVİLERİN İBADET HAYATIYLA İLGİLİ TELAKKİLERİ VE UYGULAMALARI*

CONCEPTS AND PRACTICES OF ALEVIS LIVING IN ERZURUM REGARDING WORSHIP LIFE

LOKMAN KILAVUZ**

Sorumlu Yazar

HANİFİ ŞAHİN***

Öz

Bu araştırma Erzurum yöresinde yaşayan ve Alevî geleneğe mensup bireylerin ibadet telakkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamız, bir topluluğun ortak kültürü içindeki değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve ibadetlerinin tanımlandığı ve yorumlandığı nitel araştırma desenlerinden biri olan etnografik yöntemle dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubu, Erzurum ilindeki çeşitli ilçe ve köylerde yaşayan Alevîlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda, belirlenen 9 ilçe (Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, Köprüköy, Olur, Pasinler, Şenkaya, Tekman) ve 20 köyde bulunan Alevî dedeler ve taliplerle çalışma yapılmıştır. Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış ve bu süreçte elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır. Araştırma sonuçları, gözlem, saha notları ve uygulanan görüşme formuyla elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmayla ilgili tespit ve değerlendirmeler sonucunda Alevîler arasında dinin pratik yönünü oluşturan ibadetlerin önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Ancak namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesinde bazı farklılıklar ve ilgisizlikler görülmüştür. Alevî toplulukların İslam'ı tanıdıkları dönemde yaşadıkları göçebe hayatın zorlukları, merkezi yönetimle olan sorunlar, çeşitli mezhepler ve inançların etkisi altında olmaları gibi faktörler, bazı ibadetlerin yerine getirilmemesine veya ibadetlere mesafeli bir tutum sergilenmesine neden olmuştur. Ayrıca, bu ibadetlerin bazı yöre Alevîleri arasında farklı şekillerde yorumlandığı ve kendilerine özgü bir şekilde yerine getirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepler Tarihi, İslam, Alevîler, Erzurum Alevileri, İbadetler.

Abstract

This research aims to reveal the worship practices of individuals living in the Erzurum region and belonging to the Alevi tradition. To achieve this goal, our study was designed based on the ethnographic method, which is one of the qualitative research designs that define and interpret the values, behaviors, beliefs, and worship practices within a community's shared culture. The participant group of our research consists of Alevis living in various districts and villages in the province of Erzurum. Within this scope, work was conducted with Alevi dedes (spiritual leaders) and followers in 9 districts (Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, Köprüköy, Olur,

Araştırma Makalesi / Künye: KILAVUZ, Lokman, ŞAHİN, Hanifi. "Erzurum'da Yaşayan Alevîlerin İbadet Hayatıyla İlgili Telakkileri ve Uygulamaları". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 41-72 <https://doi.org/10.60163/tkhebv.1466170>

* Bu çalışma Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN danışmanlığında 28.12.2023 tarihinde tamamladığımız "Erzurum Yöresi Alevîleri, İnançları, İbadetleri, Örf ve Adetleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, 2023).

** Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Erzurum İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Uzman Öğretmen, Erzurum-Türkiye, E-mail: lokmanklavuz1@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3955-218X.

*** Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, E-mail: hanifisahin@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0500-7952.

Pasinler, Şenkaya, Tekman) and 20 villages identified. Semi-structured interview forms were applied to the participants, and the data obtained during this process were recorded. The research findings were evaluated using the content analysis method with observations, field notes, and data obtained through the applied interview forms. As a result of the findings and evaluations related to the research, it was observed that worship practices, which constitute the practical aspect of religion among Alevis, hold significant importance. However, some differences and indifference were observed in the performance of worship practices such as prayer, fasting, almsgiving, and pilgrimage. Factors such as the hardships of the nomadic life experienced by Alevi communities during the period they encountered Islam, problems with the central government, and the influence of various sects and beliefs have led to the non-performance of some worship practices or a distant attitude towards worship. Additionally, it was observed that some Alevi communities interpret these worship practices differently and perform them in their own unique ways.

Key Words: History of Islamic Sects, Islam, Alevis, The Alevis in Erzurum, The Practices of Prayers.

Giriş

İbadet, sözlük anlamı olarak Tanrının emirlerini yerine getirmek, ona yönelmek, kulluk etmek ve tapınmak anlamlarına gelmektedir. Dinin esası iman olsa da kişi inançla yetinmeyip inandığına yaklaşabilmek için inançlarını söz ve davranışlarına yansıtır. Böylece inanan kişinin inanç dünyasındaki subjektif olgular, dinî düşünce ve tecrübeler davranış şeklinde dışa yansır ki bunlara ibadet denir (Peker, 2003, 116). İbadetlerin dindeki önemini Allah bir ayette şöyle belirtmiştir: “Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 51/56). Bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber’in: “Dinin başı İslam-kelime-i şehadet getirerek Allah’a teslim olmak-, direği ise namazdır.” (Tirmizî, İmân 8) şeklinde buyurduğu aktarılmıştır. İslam dininde namaz, oruç, zekât, hac, kurban, tehlil, tefekkür, zikir, şükür, umre, adak gibi birçok ibadet bulunmaktadır (Kaya, 1993, 64).

Dinî uygulamalar (ibadetler), inanan insanların Tanrı ile iletişime geçme yolu olarak ifade edilmektedir. Çünkü ilahi olan tam bilinemediğinden ve riskli olabileceğinden onunla ancak dinî tören aracılığıyla iletişime geçilebilmektedir. Günümüzde yapılan bu törenler ise dinin ilk ortaya çıkışında dinî önderin (peygamberin) Tanrı’yla kurduğu iletişimin bir nevi taklidini yapmaktır. İlahi dinlerde ibadetin kaynağı peygamberin getirdiği esaslardır. Bunlar, dinin dünyevi boyutunu da belirleyen hususlardır. Bazı antropologlara göre toplumun yapısını düzenleyen ve onu gelecek nesillere taşıyan en önemli uygulama ibadetlerdir. İbadetler ise gerçek anlamını dinî ayinlerde bulmaktadır. İnsanların dinî ayinler dışındaki tavır ve davranışları ibadetlerin bir yansımasıdır. Çinli bir düşünürü göre “ibadetler yığınları bir arada tutan bağlardır; eğer onlar olmaz ve bu bağlar ortadan kaldırırsa yığınlar kargaşa içine düşer.” (Yıldırım, 2020, 257-260).

Alevîlerin ibadetleri üç temel esas üzerine kuruludur. Bunlardan birincisi, insanlık tarihi boyunca Allah, gönderdiği tüm peygamberlere benzer emir ve yasakları bildirmiştir. Bundan dolayı bütün ilahi dinlerde bazı farklılıklar olmasına rağmen ibadetlerde büyük benzerlikler görülür (Bkz. Âl-i İmran 03/19). Alevîlerin ibadetlerindeki ikinci esas kişinin ibadetinde gösterişten uzak olması ve kendi evinde gizlice yapmasıdır. Diğer bir ibadet esasları ise kişinin ibadetlerini kendi dilinde yapmasıdır. Çünkü insan Allah’a olan sevgi ve saygısını kendi dilinde daha rahat ve düzgün bir şekilde sunabilir (Doğan, 2010, 62; Alevîlerin ibadetlerinde gizlilik konusuyla ilgili olarak bkz. Oytan, 1945, 223). Ayrıca Alevî ibadetlerinde müzik (dûvaz-deyiş, bağlama) ve kurbanın bulunması, ibadetlerin kadın ve erkekler tarafından birlikte yapılması gibi esaslar Alevî ibadetlerinin kendine has özelliklerindedir (Er, 2006, 203).

Alevî ibadetlerinde gizlilik ve bireysellik ilkesi hakkında farklı düşünen Yıldırım, Alevîlikte bireysel ritüellerin dinî öneminin sınırlı olduğunu, dinî hayatın komünal ritüellerin egemenliği altında olduğunu ifade etmektedir. Mesela Alevî yoluna girmek isteyen biri evvela bir pire bağlanmalı, yola girmeli ve talip grubuna dahil olmalıdır. Bunun olması için de mutlaka bir cem ayını yapılmalıdır. Cem ayinleri ise toplumsal aktivitenin en zirve noktasıdır (Yıldırım, 2020, 257-260).

Alevîlikte ibadetlerle ilgili alt başlıklarda kaynaklarıyla birlikte verdiğimiz namaz, oruç, zekat, hac ve kurban gibi ibadetler klasik Alevî-Bektâşî kitaplarında genel İslamî anlayışa uygun olarak ele alınmasına rağmen günümüz yazarlarının bir kısmında bu algının değiştiğini görmekteyiz. Günümüzdeki bir düşünce, Tanrı'ya kulluk etmenin belirli bir şeklinin, zamanının ve mekanının olmadığını ifade eder. Bu kanaate göre önemli olan şekil değil Tanrı'yı düşünerek ona ulaşmaktır (Hacı Bektaş Belediyesi, 2005, 62; Ayrıca bkz. Danimarka Alevî Birlikleri Federasyonu, 2008, 12). Dierl'e göre Alevîlikte gerçek ibadet kişinin kendisi üzerinde çok fazla düşünmesidir. Çünkü Alevî düşüncesine göre Tanrı zaten insanın içindedir. Bu yüzden insanın kendisi dışında olan bir varlığa sürekli ve düzenli bir şekilde ibadet etmesine gerek yoktur (Dierl, 1991, 37).

Dinî teorik yanını oluşturan inançlarla pratik yanını oluşturan ibadetler arasında birbirini tamamlayan sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dinî yaşamın bu iki unsurundan biri olan ibadet, var olan inancın eyleme dönüşmüş şeklidir (Üçer, 2005, 305). İbadetlerin Alevî zümreler arasında önemli bir yeri olmasına rağmen genel İslamî ibadetler olan namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler noktasında farklı sebeplerden dolayı belli bir esneklik ve farklılık olduğu görülmektedir (Üzüm, 2007, 136).

Alevî zümrelerin genel İslami ibadetler noktasında farklı ve esnek tutumlarının çeşitli sebepleri olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden biri Türkiye coğrafyasında yaşayan Alevî zümrelerin geçmişlerinin İslam'ı tanıdıkları zaman diliminde, göçebe bir hayat sürmeleri ve bu hayatın getirdiği sıkıntılar sebebiyle ibadetleri yerine getirmedeki zorluklardır. İslam'ı yeni kabul etmiş bu grupların merkezi otorite ile yaşadıkları sorunlar yüzünden medrese gibi eğitim kurumlarından uzak kalarak bu ibadetleri öğrenme konusunda eksik olmaları da diğer sebeplerdendir (Rençber, 2016, 102-103).

İslamlaşma sürecinde Alevî grupların Mürcie ve Kerramiye gibi temel düşüncesini iman-amel ayrımı üzerine kuran mezhepler ve ibadetler hakkında bâtını yorumlar getiren İsmâîlilik gibi hareketlerin tesiri altında kalmaları da ibadetler noktasında farklı düşünmelerine sebep olmuştur (Üçer, 2005, 307). Ayrıca Tasavvuf sitemini dört kapı üzerine temellendiren Alevî gruplardan bir kısmı arasında bazı belirsizliklerin bulunduğu, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin içerisinde ifade edildiği şeriat kapısı geçildikten sonra artık o kapının yükümlülüklerinden sorumlu olunmadığı ifade edilmektedir (Şahin, 2014, 274-288).

Alevîler, modernleşmeyle beraber yolun öğretilerinden uzaklaşmaları, Sünnî toplum tarafından ötelenmeleri, geleneği yeni nesle aktaramamaları, sıkı takibata uğramaları ve merkezden uzaklaşmaları gibi sebeplerden dolayı ibadetlere karşı ilgisiz kalmışlardır. Ya da Sünniliğin kavramsal çerçevesi üzerinden bir Alevilik kurgusu oluşturulmuş ve bu bağlamda Sünnilerin yaptıklarını yapmamak Alevilik olarak yanlış bir anlayışın oluşmasına yol açmıştır. Ancak bu ilgisizliğin inkâr anlamına gelmediğini, çünkü Sünniler arasında da namaz, oruç, hac ve zekât gibi temel ibadetleri tam anlamıyla yerine getirmeyen kişilerin olduğunu da ifade etmişlerdir. Ayrıca bu ibadetlerin Sünnilikle özdeşleştirilmesinin Alevîlerin bunları yapamayacağı inancını ortaya çıkarmış ve bu ibadetleri yapan Alevîler, mensup oldukları toplum tarafından dışlanırken Sünniler açısından da şüpheyle karşılanmışlardır (Kaluç, 2023,

177-179). Tüm bu sebeplerden dolayı Alevî zümrelerin büyük bir kısmı bu ibadetleri kabul etmekle beraber, çoğunu yerine getirmedikleri bilinmektedir (Fıglalı, 2006, 235).

Bu çalışma, Erzurum yöresinde yaşayan Alevilerin ibadet hayatıyla ilgili telakkilerini, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle tanımlamak amacıyla etnografik bir bakış açısıyla gerçekleştirilmiştir. Makalede sadece Alevilerinin ibadetlere yönelik kabulleri incelenmiş olup geleneksel İslam anlayışını yansıtan klasik eserlere yer verilmemiştir. Makalemizin araştırma grubu, Erzurum ilinde belirlenen 9 ilçe (Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, Köprüköy, Olur, Pasinler, Şenkaya, Tekman) ve 20 köyde yaşayan dede ve taliplerdir. Araştırma grubuna, yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış ve sorularla cevaplar kaydedilmiştir. Araştırma sonucunda gözlem, saha notu ve uygulanan görüşme formu ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmamız, kendine özgü sosyo-kültürel yapısıyla dikkat çeken Erzurum ili ve çevresiyle sınırlıdır. Dolayısıyla, bu çalışmada Alevîlere ilişkin olarak tespit edilen veriler, çalışmanın yapıldığı zamanda, Erzurum ili sınırlarında yaşayan Alevî mensuplarını kapsamakta olup Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan tüm Alevîler için geçerli olmamaktadır.

1. Namaz Abdesti ve Gusül Abdesti

Anadolu Aleviliğinde bâtinî ve zâhirî olmak üzere iki tür temizlikten bahsedilmektedir. Zâhirî veya maddî temizlik, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de bahsettiği gibi beden, elbisenin ve çevrenin maddî pisliklerden temizlenmesidir. Bâtinî temizlik ise, kişinin ruhunu, kalbini ve nefisini her türlü kötü düşünceden temizlemesidir. Bâtinî temizlik Alevîler için temel kural olmakla beraber, zâhirî temizlik ise tüm ibadetler için bir ön koşuldur (Rençber, 2016, 105).

Klasik Alevî yazılı kaynaklarında abdest, teyemmüm ve gusül abdesti gibi belirli kalıplarda yapılması gereken ibadetlere, karşı bir duruşun olmamasına rağmen, bir takım bâtinî yorumların getirildiğini görmekteyiz. Alevî düşüncesinde abdest, şeriat ve tarikat olmak üzere iki şekilde ifade edilmektedir. Şeriat abdesti, Kur'an-ı Kerim'in Maide suresi altıncı ayetinde emredildiği şekilde alınırken (bkz. Ey İman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar yıkayın. Eğer cünüpseniz temizlenin. Maide 5/6), tarikat abdesti ise; kişinin tarikat yoluna girerken yaptığı hatalarından dolayı tövbe etmesi ve ömür boyu tarikat kurallarına bağlı yaşayacağına söz vermesi demektir.

Alevîliğin temel yazılı kaynaklarında daha çok tarikat abdestine değinilirken, şeriat abdesti olarak ifade edilen abdeste az da olsa yer verildiği ve şeriat abdestinin namazla birlikte zikredildiği görülmektedir (Duran, 2014, 402, 461, 521; Kitab-ı Cabbar Kulu, 2012, 352, 581, 590; Bozkurt, 2005, 96, 182) Bektaşî Erkannâmeleri'nde ibadetlerin yapılmasının ön şartı olarak gösterilen abdestin Hanefî mezhebine göre alındığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu eserlerde abdestin farzının dört, gusül abdestinin farzının üç ve teyemmüm abdestinin farzının ise iki olduğu belirtilmiştir (Teber, 2008, 19-20). Birge, abdestte azaların üçer defa yıkanmasının farz olduğunu, ellerin, ağzın, burnun, yüzün, kolların ve ayakların üçer defa, başın ve boynun bir defa yıkanması gerektiğini vurgulamıştır (Birge, 1991, 285) Baha Said, Doğu Anadolu bölgesinde, özellikle Erzurum taraflarında ceme katılacak olan Alevîlere rehber tarafından abdest aldırıldığını ve o şekilde törene kabul edildiğini belirtmiştir (Said, 2000, 127).

Bu temel unsurlarla beraber şeriat abdestinin alınmasına gerek olmadığı, hakiki abdestin tarikat abdesti (ruh veya gönül abdesti) olduğunu söyleyenler de vardır. (Üçer,

2005, 312-313; Duran, 2014, 458; Bozkurt, 2005, 190). Bu düşünceyi savunanlara göre abdestle namaz arasında sıkı bir ilişki vardır. Aleviler namaz kılmadıkları için abdest almalarına da gerek yoktur. Çünkü abdest ve namaz daha çok şekilciliği öne çıkaran ibadetlerdir. Oysa Alevilikte önemli olan ruhun temizlenmesidir. Kalbin ve ruhun arınmadan bedeninin temizliğinin bir anlamı yoktur (Bozkurt, 1993, 55). Ancak bu algının Aleviliğin klasik yazılı kaynaklarında ve düşüncesinde olmayıp daha çok son zamanlarda yazılan kaynaklarda geçtiği görülmektedir.

Eski Türk inançlarında yer ve suya tapınma vardı. Bundan dolayı Alevilerin abdest almamalarında eski Türk inançlarının etkisinin olduğu da düşünülmektedir. İbn Fadlan (ö. 310/922)'a göre su kutsal sayıldığından Eski Türkler büyük ve küçük abdestten sonra yıkanmadıkları gibi, cenabet olduktan sonra da temizlenmezlerdi (İbn Fadlan, 1975, 31; Bozkurt, 1993, 134). Ancak bu düşünceye katılmayan Öz, Alevilerin suyu kutsal kabul etmelerinden kullanmadıkları fikrinin Alevilere atılan bir iftira olduğunu savunmaktadır. Ona göre su, Alevilikte kutsal kabul edilen dört maddeden biridir. Çünkü su başta insanlar olmak üzere tüm canlıların hayat kaynağıdır. Bu nedenle suyu kullanmama değil, onu kirletmemek için suya saygı ve hürmet gösterilir (Öz, 2005, 139).

Benzer şekilde Er, Alevilerin çok az kısmının genel İslamî anlayışa uygun abdest alıp namaz kıldıklarını, abdest uygulamasının Aleviler arasında çok yaygın olmamakla beraber abdest alırken her aza için dua edildiğini belirtmiştir. Aleviler ellerini yıkarken harama uzatmayacağına, ayaklarını yıkarken kötü yola gitmeyeceğine, ağzını yıkarken kötü söz söylemeyeceğine ve yüzünü yıkarken kimseye kötü gözle bakmayacağına dair Allah'a söz verirler. Alınan bu abdestler Sünnî inancındaki gibi kişinin eşiyile yaklaşması, tuvalet ihtiyacını gidermesi veya benzer sebeplerden dolayı bozulmaz. Alevilikte abdest ancak verdiği sözlerden dönülünce ve yolun yasakladığı işleri yapınca bozulur (Er, 2006, 91-92).

Alevilerde gusül abdesti, ele alınması gereken diğer önemli bir ibadettir. Gusül abdestinin alınma şekli ve hangi durumlarda alınması gerektiği konusunda çoğu Alevilerde İslamî kaynaklara paralel bir uygulama söz konusuken bazı farklı görüşlerin de olduğu görülmüştür. Genel İslamî anlayışta guslü gerektiren her türlü birlikte olma/ilişki hali/inzal vaki olması durumunda olduğu gibi Alevilikte de gusül abdestini gerektirir. Ayrıca Alevilik-Bektaşilikte ceme katılacak ve nasip alacak olan Aleviler bedenlerini yüz kızartıcı suçlardan ve tüm kötülüklerden arındırmak amacıyla şeriat makamında yer verilen boy abdestini alırlar (Altınok, 2012, 231).

Alevî toplumunda diğer ibadetlerde olduğu gibi gusül abdestinin bâtinî yönüne de dikkat çekilmiştir. Tarikat makamında bulunanlar için kişinin kalbine Allah'tan başka bir şeyi koyması ve haktan gafil olması durumunda boy abdesti alması gerekir. Bu durumdaki kişi boy abdesti aldıktan sonra kalbini haktan gayri her şeyden uzak tutmak için tövbe etmeli ve bağışlanma dilemelidir. Çünkü şeriat makamının guslü bedeni maddi kirlilerden arındırmak, tarikat makamının guslü ise tövbe ederek dünya hayatını bırakıp, ahireti istemektir (Soyer, 2019, 186-187).

Yöre Alevilerinin temizlik ve abdestle ilgili düşünceleri Anadolu Aleviliğindeki anlayışla paralellik arz etmektedir. Temizlik ve abdestin Allah'ın emri olduğunu ve mutlaka yapılması gerektiğini düşünen Aleviler şunları aktarmışlardır: *“Temizlik ve abdest imanın nuru ve İslam'ın ilk şartıdır. İslami bir emir olmasa da temiz olmak insanın fıtratında olan bir gerekliliktir. Yöredeki Sünniler bize abdest almıyor diye iftira atmaktadırlar. Oysaki biz cenazelere katıldığımızda, cemaatlere gittiğimizde, Kur'an-ı Kerim okuduğumuzda, türbelere ve cemevine gittiğimizde, kabir ziyaretlerinde ve bayram namazlarını kılmak için camiye gittiğimizde mutlaka abdestimizi alırız.”* (K.

7, 10, 33, 11, 8, 30, 31).¹

“Ab” sözcüğü su, “dest” ise el anlamına gelmektedir. Buradan hareketle abdest alırken önce ellerimizi, sonra ağzımızı, burnumuzu, yüzümüzü, kollarımızı üçer defa yıkarız. Başımızı, kulaklarımızı ve boynumuzu mesh ettikten sonra ayaklarımızı topuklarla beraber yıkarız (K. 4). Bu düşünce ve uygulamaların Sünnî toplumdaki temizlik ve abdest anlayışıyla örtüşmekle beraber bazı farklılıkların olduğu da görülmektedir.

Kureyşan Ocağı pirllerinden biri Müslüman olmanın şartının şeriat kurallarını yerine getirmek olduğunu belirterek, şeriatın ilk kuralının da abdest almak olduğunu vurgulamıştır. Alevîlerin abdest konusunda çok hassas olmalarına rağmen çevredeki Sünnîlerin, bazı Alevîlerin söylediği “Abdestimiz alınmış, namazımız kılınmış.” sözüne dayanarak Alevîlerin abdest almadığına inandıklarını ve bu düşüncenin de kendilerini üzdüğünü ifade etmektedir. Çünkü böyle bir düşünce insanın sorumluluk hakkını elinden almaktadır ki, bunun İslam düşüncesine uygun olmadığını belirtmektedir. Yöredeki Alevîlerin hem abdest hem de gusül abdesti aldıklarını, almasalar da iddia edildiği gibi pis kokmayacaklarını, çünkü kendilerinin Hz. Ali’nin soyundan geldiklerini ve temiz olduklarını söylemektedir. Aksine Sünnîlerin Ebû Bekir, Ömer ve Osman’ın soyundan geldiklerini, yıkanmadıkları zaman koktuklarını aktarmıştır (K. 26).

Yöre Alevîleri arasında temizlik bütün Alevîler için vazgeçilmez bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Burada ortaya çıkan farklılığın temel sebebi temizliğin veya abdestin dinî bir zorunluluk olup olmaması ve abdestin belli kalıplar içerisine sokulmasıdır. Yöredeki bazı Alevîler, temizliğin insani bir ihtiyaç olduğunu ve mutlaka yapılması gerektiğini vurgulamakta ancak bunun belli zamanlarda ve belli kalıplar içerisinde yapılmasının Allah’ın bir emri olmadığını ifade etmektedirler (K. 15, 12). Çünkü onlara göre Allah için önemli olan maddi değil manevi temizlik yani kalp temizliğidir. Yöredeki dedelerden biri temizlik ile ilgili şunları aktarmıştır: *“Temizlik Alevîler için çok önemlidir, ancak Sünnîlerdeki gibi bir abdest anlayışı yoktur. Bizim için önemli olan tarikat abdestidir ki, yılda bir defa pirin huzuruna çıkar yıl boyu yaptığımız hata ve kusurlarımızı itiraf ederiz. Pirimizin bizim için uygun gördüğü cezayı kabul eder ve gerekenleri yerine getiririz. Böylece biz manevi olarak temizlenmiş ve tarikat abdestimizi almış oluruz.”* (K. 9). Dedeler tarafından sıklıkla tarikat abdestine değinilmesine rağmen yöredeki Alevîlerin bir kısmının ifadelerinden tarikat abdestini sadece isim olarak bildikleri ancak nasıl yapılacağı konusunda bir bilgilerinin olmadığı anlaşılmıştır.

Yöre Alevîleri arasında gusül abdestinin çoğunluk tarafından alındığı ancak cünüplüğe sebep olan konularda farklı yorumların olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkların başında gusül abdestinin alınışı gelmektedir. Baba Mansur Ocağına mensup dedelerden biri gusül abdestinin alınışını şöyle tarif etmiştir. *“Biz her banyodan sonra mutlaka gusül abdesti alırız. Ağzımıza ve burnumuza üçer defa su verdikten sonra, başımızı, sonra sağ omuzumuzu ve sol omuzumuzu yıkarız. Daha sonra tüm vücudumuzu kuru kalmayacak şekilde yıkayarak abdestimizi tamamlarız.”* (K. 1).

Alevîler arasında var olan diğer bir farklılık ise kişinin hangi durumlarda gusül abdesti alması gerektiği konusudur. Yöre Alevîlerinin çoğunluğuna göre kişi eşi dahil bir kadına yaklaştığı zaman veya benzer sonuç doğuracak durumlardan dolayı

1 Araştırma kapsamında kendileriyle görüşmeler gerçekleştirilen kaynak kişiler metin içinde K.1. K.2. K.3. K.4. gibi numaralandırma sistemiyle kısaltmalar kullanılarak verilmiştir. Kaynak kişilere ilişkin detaylı bilgilere makale sonunda yer verilmiştir.

cünüp olmuştur ve mutlaka gusül abdesti alması gerekmektedir (K. 20, 31, 1, 18). Bu düşünceden farklı olarak kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra gusül abdestine gerek olmadığı inancı da bulunmaktadır. Ortaya konulan bu düşünceye göre kişinin hanımı onun helalidir ve temizdir. Bu yüzden gusül abdesti almasına gerek yoktur. Ancak kişi kendisine haram olan biriyle beraber olursa cünüp sayılır ve yıkanması gerekmektedir (K. 5, 29).

Bu farklılıkların dışında gusül abdestinin dinî bir zorunluluktan değil, insani bir ihtiyaçtan yıkandıklarını söyleyen Alevîler de bulunmaktadır (K. 16, 15). Bu düşüncenin aksine normal abdestin olmadığını sadece gusül abdestinin olduğunu, onu alırken avret yerinin yıkanmasının yeterli olduğunu söyleyen yöre Alevîleri de bulunmaktadır (K. 3).

Yöre Alevîleri arasındaki genel İslamî ibadetlerden ilki olan temizliğin, ibadet yönünden çok insani yönüne değinildiği görülmüştür. Yöredeki Alevîlerde temizliğin önemli bir yönü olmasıyla beraber genellikle cenaze törenlerinde, cem ayinlerinde, kabir ziyaretlerinde, bayram namazlarında ve Kur'an-ı Kerim okuduklarında abdest aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca gusül abdesti genellikle dinî bir mecburiyet olmaksızın gerekli hallerde yapılması gereken bir temizlik olarak kabul görmektedir.

2. Namaz

Farsça bir kelime olan namaz, kulluk etmek, tâzimde bulunmak, dua etmek ve bağışlanma dilemek anlamlarına gelen Arapça salât kelimesinin karşılığıdır. Dinî terim olarak ise tekbirle başlayan, belirli söz ve fiillerden oluşan ve selam ile biten bedeni bir ibadettir (Yaşaroğlu, 2006, 32/350-357). Alevîliğin klasik yazılı kaynaklarında, bazı farklılıklarla beraber, yapılması gereken önemli bir ibadet olarak İslam dininin temel uygulamalarından biri olan namazın üzerinde durulduğu görülmektedir (Duran, 2014, 370, 429, 434, 458; bkz. Bozkurt, 2005, 22, 33, 43, 50, 140; Cabbar Kulu, 2012, 86, 92, 137, 167; Dedebeba, 1976, 114,121). Alevî zümreler arasında namaz uygulamasının Kaygusuz Abdal'ın *Salatnâme*'sinde ifade edildiğine göre tamamen Hanefî fihhina göre yapıldığı vurgulanmaktadır (Kutlu, 2016, 49). Benzer şekilde *Saltuknâme*'nin genelinde Sünnî düşüncenin ön planda tutulduğu, ameli konularda ise Hanefîliğin etkileri görülmektedir. Özellikle abdest, namaz ve hac ibadetlerinde Hanefî mezhebine uygun yapıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Hanefî mezhebinin Râfîzilere karşı korunması gerektiği çünkü mezheplerin en üstünü ve en doğrusunun Hanefîlik olduğu belirtilmektedir (Şahin - Kılavuz, 2021, 143-171).

Alevî-Bektaşî toplumunda önemli bir yeri olan Erkannâmeler'e göre namaz ibadeti İslam dininin temel esas ve hükümlerinden biridir. Bu kaynaklara göre namaz şeriat makamında bir yükümlülük, tarikat makamında Allah'a yakınlaşma, hakikat makamında ise Allah ile bir ve beraber olma demektir. Erkannâmeler'de beş vakit namazın dışında, Cuma, bayram, cenaze ve teravih namazlarının da kılınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu eserlerde namazların genel olarak Hanefî fıkhı üzerine kılındığına değinilirken, vitr-i vacip namazının hükmüyle ilgili bir farklılığın olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre üç rekât olan bu namazın ilk rekâtı farz, ikinci rekâtı sünnet, üçüncü rekâtı ise vacip olarak belirtilmiştir (Teber, 2008, 74-78).

Namaz ibadetinin klasik Alevî kaynaklarında şu an kılınan şekliyle şüpheye yer bırakmayacak şekilde geçmesine rağmen bazı yazarlar Kur'an-ı Kerim'de namaz kelimesinin geçmediğini, dua anlamına gelen *salat* kelimesinin geçtiğini belirtmişlerdir. Özellikle Alevî şairlerinden Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde namazın varlığından açık ve sarıh bir şekilde bahsedildiği, ayrıca Osmanlı devleti zamanında basılan Buyruk kitapları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında baskısı yapılan *Buyruk*

kitaplarında namazla ilgili bir problemin olmadığı ve namazın eda edilmesi gereken bir ibadet olduğu vurgulanmıştır. Ancak daha sonra baskısı yapılan *Buyruklar*'da namaz ibadetine yer verilmeyip yerine farklı şeylerin konulduğu, bu kaynaklarda özellikle namaz ibadetine karşı menfi duruşları olan Halil Öztoprak ve Şinasi Koç gibi yazarlardan alıntı yapılmasının da dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir (Özdemir, 2020, 258-262).

Alevî yazılı kaynaklarda namaz ibadeti üzerinde önemli bir şekilde durulmasına karşın homojen bir yaklaşımdan bahsetmek mümkün değildir. Bazı Alevîlerin farklı gerekçeler ileri sürerek namazın Kur'an ve hadislerde olmadığını, Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ömer ve Emevîler tarafından ortaya atıldığını iddia edip, Hz. Ali'nin camide namaz esnasında öldürülmesini de ileri sürerek namaz kılmadıkları ifade edilir (Rençber, 2014, 108). Alevîlerin bir kısmı ise kendilerinin dört kapıdan biri olan tarikat kapısının temsilcileri olduğunu bu yüzden namazdan sorumlu olmadıklarını, namazın şeriat kapısının bir makamı olduğunu ve bu kapıdaki insanların yapması gereken bir ibadet olduğunu ileri sürmüşlerdir (Üçer, 2005, 316).

Namaz ibadetinin peygamber döneminde olmayıp Abbasiler döneminde ortaya çıktığını düşünen Er'e göre, Alevî-Bektaşî düşüncesinde gerçekte olan şey namaz değil niyazdır. Niyaz ise Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'in yolundan gitmek ve onların adı anıldığında sembolik olarak sağ elin baş parmağını öpüp göğsüne götürmektir. Ayrıca talibin, pirinin göğsünü, dizlerini ve yenini öpmesi de niyaz olarak ifade edilmektedir. Er'e göre, Hz. Ali'nin camide şehit edilmesi, Emevîler döneminde cami minberlerinden On İki İmam ve Ehl-i Beyt'e hakaretler edilmesi, camilerde Ehl-i Beyt soyundan olmayan imamların mihraplarda bulunması gibi sebeplerden dolayı Alevîler camilerden uzaklaşıp Hz. Peygamber gibi gizlice evlerinde geceleri ibadet etmişlerdir. Bundan dolayı Alevîler beş vakit namaz kılmayıp cemlerde yapılan halka namazını kılmaktadırlar (Er, 2006, 88-91).

Benzer şekilde "Evkâtı Hamse", veya "Salatı Hamse" kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de olmadığını ifade eden Birdoğan şunları belirtmiştir: "Hz. Ömer döneminde Müslüman olmuş ancak putperestliği tam unutamayan bazı kişiler İslam'dan önce çok saygın bir yeri olan beş putun özlemini Hz. Ömer'e bildirmişlerdir. Hz. Ömer bunların isteklerini geri çevirmiş ancak bunun yerine beş vakit namazı getirmiştir. İlk zamanlarda her vakit için ikişer rekât farz namaz kılınıyorken, sonraki zamanlarda bu namaz vakitleri çoğalarak günümüzdeki rekât sayısı ile kılınmaya devam edilmiştir." (Birdoğan, 1995, 88-91).

Alevî toplumunda namaz ibadetinin inkâr edilmediği ancak uygulama noktasında bazı farklılıkların ve çelişkilerin olduğu, Alevîlerin bir kısmının diğer inanç ve ibadetlerde olduğu gibi namaz ibadetinde de bâtinî yönü üzerinde durdukları ifade edilmiştir. Ayrıca Alevî yazarların bir kısmının namaz olarak halka namazını kastettikleri, Sünnîlerde uygulanan beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de olmadığı ve Emevîler döneminde icat edildiği belirtilmiştir (Bozkuş, 2006, 206-208).

Menakıbnâme'lerde namaz ibadetine genellikle iki şekilde yer verilmiştir. İlk olarak namazdan, belirli kalıplar içerisinde ve günümüzde kılınan şekliyle bahsedilmiştir. Bazı yerlerde ise namazın bâtinî yönüne dikkat çekilmiş ve yorumlanmış şekline yer verilmiştir. Yıldırım'a göre Menakıbnâmelerde namazla ilgili olarak asıl vurgulanmak istenen kişinin dünya meşakkatı ve kötü düşüncelerden kalbini temizleyerek yerine Allah, peygamber ve evliyaların muhabbeti ile doldurmasıdır. Bu yüceliğe ulaşan kişinin durumu secde hâlinde duran kişiye benzemektedir. Zira secde hâli kişinin her türlü kötü düşünce ve kibirli davranışları geride bırakarak Hakk'a yönelmesidir. Bir insanın samimi bir şekilde Hakk'a yönelmesine ise niyaz denir. Menakıbnâmelerde niyazı olmayan, kötülükleri bırakmayan kişiler için *Binamaz* yani namazsız kavramı

kullanılır (Yıldırım, 2020, 493).

Bazı Alevî gruplarına göre bir tapınma biçimi olan namazın belli kurallar içerisinde ve muayyen vakitlerde yapılması doğru değildir. Sünnî gruplar için şu an kılınan namaz doğru ve kutsal olduğu gibi Alevîler açısından da cem törenlerinde kılınan halka namazı kutsal ve değerlidir. Ayrıca namaz ve abdest maddi ve manevi kirlerden temizlenme ibadetidir. Sünnîler bu ibadeti sürekli yapmalarına rağmen gereği gibi arınmamaktadırlar (Bozkurt, 1993, 155-165).

Kaya, Alevî toplumunda kabul edilmekle beraber namaza Sünnîlikteki kadar ehemmiyet verilmediğini, namazın sabah öğle ve akşam olmak üzere üç vakit olarak ve sadece farzlarının kılındığını ifade etmektedir (Kaya, 1993, 97). Bu düşünce Câferîliğin Alevîlik üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Öz ise; namazın salat olarak Kur'an'da geçtiğini ve bunun da herhangi bir şeklinin ya da zamanının olmadığını ifade ederek, Alevîlerin yoksul olup sürekli çalışmaları gerektiğinden bu ibadetleri yerine getiremediğini vurgulamıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı Alevîler namaz ibadeti yerine Cem erkanını ortaya koymuşlardır (Öz, 2005, 112-115).

Bununla beraber Alevî toplumun önemli erkanlarından biri olan cem ve niyaz, namazla çok fazla formel benzerliklerinin olmasına rağmen mitsel referans farklılığı açısından yorumlanarak Alevîliği Sünnîlikten ayıran temel bir sembol haline getirilmiştir (Şahin, 2013, 260). Fığlalı, Alevîlerin konar göçer bir hayat yaşadıklarından dolayı namaz ve abdest gibi uygulamaları yerine getirmedeki güçlükler sebebiyle bu ibadetlere alışmadıkları ve zaman sonra bu durumu örtmek için farklı müdafaa yolları ileri sürdüklerini vurgulamaktadır (Fığlalı, 2006, 236).

Alevî-Bektaşî gruplar üzerinde derin etkileri olan Kalenderiler ve Rum Abdalları'nın abdest almadıkları, namaz kılmadıkları ve imamlara uymadıkları ifade edilmiştir. Bu dervişlerin çoğunun namaz vakitlerinde sadece dört tekbir getirmekle yetindikleri belirtilmiştir. Bunun sebebi olarak ise kendi namazlarının çoktan kılındığını, kefenlerinin dikilip bağlandığını düşünmeleridir. İspanyol gezgin Ruy Gonzales De Clavijo Doğu Anadolu'da Erzurum yakınlarındaki Delilarkent'ten (bugünün Delibabası) geçerken bu şekilde düşünen ve yaşayan dervişlerin burada yaşadığını görmüştür (Clavijo, 1993, 88; Ayrıca Rum Abdalları hakkında geniş bilgi için bkz. Karamustafa, 2007, 12-93). Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde sıkça namaz ibadetine yer verilmesine rağmen Hacı Bektaş'ın camiye gitmediği, abdallarıyla birlikte ardıç ağaçları altında namazlarını kıldığı belirtilmektedir (Melikoff, 1998, 134-139).

Alevî toplumunun bazı kesimleri, namaz ibadetinin gerçekleştirilmediği yönündeki görüşleri reddeder ve düzenli olarak namazlarını eda ettiklerini ifade ederler. Bu gruplar "namaz da bizim niyaz da bizim, kabahat de gizlidir, ibadet de gizlidir." derler. Alevîler genellikle ibadetlerini geceleri gizli bir şekilde yaparlar. Alevîlerin namaz kılmama ve camiye gitmeme sebeplerini ise Emevîlerin Ehl-i Bey'te karşı tutumları ve Alevîlerin halı, kilim ve seccade gibi şeyler üzerine secde etmeyip Kербela'dan getirilen taşların üzerine secde etmeleri olarak ifade ederler (Oytan, 1945, 223). Ancak Erzurum yöresinde yaşayan Alevîler arasında türbe veya taşlar üzerine secde yapılmasıyla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Onat ise namazın mezhepler üstü bir ibadet olduğunu, bu ibadeti Sünnîler yaptığı için biz yapmayız demenin doğru bir anlayış olmayacağını, ayrıca namaz kılan Alevîleri asimilasyona uğramış kişiler olarak ifade etmenin de doğru olmadığını vurgulamıştır (Onat, 2009).

Yöre Alevîlerinin İslam dininin temel ibadetlerinden biri olan namaz hakkında farklı düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Namaz ibadeti hakkında Sünnî düşünceyi kabul edenlerin yanında, bu ibadeti tamamen reddeden veya farklı şekillerde yorumlayanlar da bulunmaktadır. Namazla ilgili ortaya konulan bu farklı

düşüncelerin Anadolu Aleviliğiyle paralellik gösterdiği, ayrıca Sünnilerle olan ilişkiler, yaşanan coğrafya ve sahip olunan eğitim durumunun da bu ibadete bakışı etkilediği söylenebilir.

Yöre Alevileri tarafından namaz ibadetiyle ilgili olarak ortaya konulan en baskın düşünce namazın kılınma/eda şekliyle ilgilidir. Bu düşünceye sahip olanlar namazın Kur'an-ı Kerim'de "salât" olarak geçtiğini, bu kelimenin de dua etmek anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde namaz olarak ifade edilen ibadetin herhangi bir zamanda ve belirli şekillerde yapılması diye bir gerekliliğin olmadığı vurgulamış ve namaz ibadeti hakkında şunları aktarmışlardır: *"Farsça bir kelime olan namaz, saygı göstermek ve ibadet etmek anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de namaz diye bir kelime olmayıp salât kelimesi geçmektedir. Salât kelimesinin ise günümüzde belirli zamanlarda ve belirli hareketlerle yapılan namaz ibadeti değil; dua, yapılan her güzel iş ve eylemdir."* (K. 21).

Namazın herhangi bir zamanı, mekânı, sayısı veya şekli olmadığı ifade edilerek, eğer öyle olsaydı Allah Kur'an-ı Kerim'de namazlarınızı ayakta, oturarak, yatarak ve gözünüzle kılın ayetini göndermezdi denilmektedir (K. 12). Yöre Alevileri Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namazın belirtilmediğini ancak sabah ve akşam olmak üzere iki defa temizlik ve diğer hazırlıklar yapıldıktan sonra Allah'a yönelip dua ettiklerini belirtmektedirler. Hz. Muhammed'in de sabah ve akşamları bu şekilde dua ederek ibadet ettiğini söylemektedirler (K. 30, 20, 3, 22, 31).

Alevilerin namaz ibadetiyle ilgili olarak ileri sürdükleri diğer bir düşünce ise namazların kılındığı yerlerle ilgilidir. Bu düşünceye göre Hz. Peygamber döneminde camiler yoktu mescitler vardı. Bu mescitlerde, bugün cemevlerinde yapılan erkânların aynısı yapıyordu. Ayrıca Hz. Peygamber döneminde mescitler, devlet işlerinin konuşulduğu, eğitimin verildiği, fakir ve yoksulların barındığı hatta eğlencelerin düzenlendiği yerlerdi. Günümüz camilerinde sadece namaz kılınmakta ve hocalar tarafından vaaz adı altında siyaset yapılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde cami yapma teşebbüsleri olmuşsa da bizzat Allah'ın emriyle Peygamber tarafından yaktırılmıştır. Fakat günümüzde camilerde kılınan bu beş vakit namaz uygulamasının Emevîler tarafından Müslümanlara kendi propagandalarını yaparak onları itaat altına almak ve Ehl-i Beyt düşmanlığı aşılacak için ortaya konulan bir ibadet olduğu iddia edilmektedir (K. 29, 11, 8).

Yöre Alevileri tarafından namaz ibadeti ile ilgili ifade edilen diğer önemli bir düşünce ise namaz ibadetine genel İslamî anlayıştaki gibi var olduğu ancak Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk üç halife, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e camilerde yapılan hakaretlerden dolayı camilere ve namaza küstükleri düşüncesidir. Hz. Ali ve soyunun camilerde maruz kaldığı bu durumdan dolayı Alevilerin camilerden koptuğu ve evlerinde namazlarını kılmaya başladıkları vurgulanmaktadır (K. 4, 1, 8, 17, 14, 28).

Kureyşan Ocağı dedelerinden biri şunları aktarmıştır: *"Emevî idarecileri camiye namaz kılmak için gelen herkesin Hz. Ali ve onun ailesine hakaret etmesini emrettiler. Sünnîler Emevîlerin dediklerini yapıp, Hz. Ali'ye hakaretler ettiler. Ancak Hz. Ali'nin yolundan gidenler bunu reddederek camilerden uzaklaştılar. Bir dede olarak benim ceddim olan Hz. Ali ve onun soyuna hakaret ve küfürler edilen bir yere gitmeyi doğru bulmuyorum. Alevilerin içinde camiye gidip namazlarını kılan birçok kişi var. Bu kişilerin yaptığı davranışı iki yüzlülük olarak görüyorum."* (K. 3).

Namazla ilgili olarak ortaya atılan başka bir düşünce ise camilerde imamlık yapan kişiler hakkındadır. Yörede yaşayan Alevilerin bazıları camiler eğer Allah'ın evi ise orada imamlık yapacak insanların ancak mihrabın sahibi olan Hz. Muhammed'in soyundan gelen kişiler olan dedelerin olması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Günümüzde herkesin imam olabileceğini, bunun doğru olmadığını ve herkesin arkasında namaz kılınamayacağını söylemektedirler. Ancak Aleviler, dedelerin imam olup namaz kıldıracakları camilere giderek namazlarını kılabileceklarini ifade etmektedirler (K. 23, 28, 33). Dedelerden biri şunları aktarmıştır: *“Camilerdeki mihraplar benim ceddım olan Hz. Muhammed’in yeridir. Bundan dolayı o mihraplarda bizim görev yapmamız gerekir. Ancak biz camilere gidince kimse bize öncelik tanımıyor, bizler de bu yüzden camilere gitmiyoruz.”* (K. 1).

Namaz kılan insanların Mekke’de bulunan ve müslümanların kiblesi olarak kabul edilen Kâbe’ye doğru yönelmesi de diğer bir tartışma konusudur. Bir kısım yöre Alevî’si Kâbe’nin Allah’ın evi olarak kabul edilmesini ve namaz kılarken o tarafa yönelmeyi doğru bulmamaktadır. Çünkü Allah’ın her yerde olduğunu ve onun herhangi bir mekanla sınırlandırmanın çok büyük bir hata olduğunu vurgulamaktadırlar. Alevî düşüncesine göre Allah her yerdedir ve bu yüzden ne tarafa doğru yönelirse Allah orada olacaktır. Bundan dolayı ibadetlerde belli bir tarafa dönmenin gerekli olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca Alevîlikte Allah insanın kalbinde olduğundan cem ibadetindeki halka namazının cemal cemale yapıldığı belirtilmektedir (K. 9, 3).

Yöre Alevîlerinin bazıları beş vakit namazın olmadığını bunun sonradan Kur’an-ı Kerim’e sokulduğunu iddia etmektedir (K. 17). Namazın yerine Alevîlikte temizlik, kalp kırmamak, kul hakkı yememek gibi insani sorumluluklara dikkat etmenin daha önemli olduğunu söylemektedirler. Asıl namazın cemlerde yapılan halka namazı olduğunu belirterek, halka namazında insanların cemal cemale Allah’ı andıklarını, rûku ve secde ettiklerini ifade etmektedirler (K. 10, 9, 31). Ayrıca Alevîlikte namazın olmadığını, namaz kılanların ise çevredeki Sünnî baskıdan kurtulmak ve kendilerini/kimliklerini gizlemek için namaz kıldıklarını ileri sürülmektedir (K. 13).

Kureyşan Ocağına mensup dedelerden biri şunları belirtmiştir: *“Benim çocukluğumda babam, dedem ve amcalarım çevre baskısından namazlarını kılarlardı. Ama şu an böyle bir baskı olmadığından hiçbiri kılmıyor, çünkü böyle bir ibadet Kur’an-ı Kerim’de yoktur. Çocukluğumda Aleviler cuma ve bayram namazları için Sünnî köylerdeki camilere giderlerdi ve orada hor görülür, aşağılanırlardı. Şu an ise Alevileri tekrar camilere götürmek için her türlü çalışmayı yapıyorlar ama bizler gitmiyoruz. Ayrıca bazı kaynaklar Hz. Ali’nin camide şehit olduğu yalanını söyleyerek Alevileri camilere çekmeye çalışıyorlar. Ama biz biliyoruz ki Hz. Ali camide değil evinin önünde şehit edilmiştir.”* (K. 9).

Erzurum ve çevresinde yaşayan Alevilerin bir kısmı ise namaz ibadetinin yapılmasının Allah tarafından emredildiği ve bunun Kur’an-ı Kerim’de sabit olduğunu vurgulamaktadırlar. Bazı Alevî talip ve dedeleri beş vakit namazın Hz. Muhammed ve Hz. Ali tarafından kılındığını, dolayısıyla kendilerinin de bu ibadeti eksiksiz yerine getirmek için çalıştıklarını ifade etmektedirler (K. 7, 26, 4). Benzer şekilde yöredeki bir grup Alevî ise namaz ibadetinin yapılması gerektiğini ancak tembellik ve bazı dünyalık meşguliyetlerden dolayı namazlarını kılamadıklarını belirtmektedirler (K. 23, 6). Ayrıca bazı Aleviler devletin yetkili kurumları ve Alevî dedelerinin kendilerine namaz ve diğer ibadetler hakkında herhangi bir eğitim vermediklerinden dolayı bu ibadetleri bilmediklerini de açıklamaktadırlar (K. 34). Yörede Aleviler cenaze namazını, bayram namazlarını ve bazen de cuma namazlarını camisi olan köylere giderek kıldıklarını ifade etmektedirler (K. 30).

Genç kuşak Alevilerden bir katılımcı namazla ilgili olarak şunları aktarmıştır: *“Namaz Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de bize farz kıldığı bir emirdir. Mutlaka yapılması gereken bir ibadettir. Ben de elimden geldiği kadar kılmaya çalışıyorum. Namazın dinî bir emir olmakla beraber sağlık açısından da birçok faydası bulunmaktadır. Şu an çevremizde yaşayan Aleviler arasında namaz ibadetini yerine getiren çok*

fazla kimse bulunmamaktadır. Hatta Alevîler arasında namaz kılanlara karşı bir ön yargının olduğunu düşünüyorum. Bu durum bizim temel inanç felsefemize uygun düşmemektedir. Çünkü Alevîliğin tartışmasız önderi olan Hz. Ali camide namaz kılarken şehit edilmiştir. Öyleyse bizler de onun emanetine sahip çıkmalı ve onun yolundan gitmeliyiz. Camilerden ve namazdan uzaklaşmak veya küsmek yerine biz camilere ve namaza daha çok sarılmamızdır.” (K. 32).

Yöre Alevîleri arasında özellikle Erzurum il merkezinde ikâmet eden bazı Alevîlerin düzenli bir şekilde üç vakit namaz kıldıkları vurgulanmaktadır. Bu kişilerle yaptığımız mülakatlar sonucu tespit ettiğimiz kadarıyla İran bağlantılı olarak Erzurum merkezde faaliyet gösteren Ehl-i Beyt vakfına giden Alevîler, Şii-İmamîyye'nin etkisiyle sabah namazını yalnız, öğle ve ikindiye birlikte öğle vaktinde, akşam ve yatsı namazını da akşam vaktinde olmak üzere beş vakit namazı üç vakitte kıldıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca Ehl-i Beyt vakfına giden yöredeki bazı Alevîlerin zaman zaman eşleriyle birlikte Irak'a kutsal yerleri ziyaret için gittikleri tespit edilmiştir (K. 19).

Namazla ilgili olarak yöre Alevîlerinin diğer dinî gruplarla ilişkileri, eğitim durumları ve yaşadıkları çevrenin etkileriyle farklı düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Yörede yaşayan Alevîlerin çoğunluğuna göre *namaz* kavramı Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir; Kur'an-ı Kerim'de yer alan *salat* kavramı ise dua demektir. Duanın da belli bir şekli, zamanı ve mekânı bulunmamaktadır. Yöre Alevîleri içinde bir günde kılınan beş vakit namazın bir dayanağı yoktur. Namazın, Emeviler zamanında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e hakaret edilmesi için tertip edilen bir ibadet olduğu kanaatini taşıyanlar da bulunmaktadır.

3. Oruç

İslam'ın beş şartından biri olan oruç ibadetine Alevîlerin kültürel kaynaklarında yer verildiği görülmektedir. Kitab-ı Cabbâr Kulu'nda oruç ibadeti namaz, zekât ve hac gibi İslam'ın diğer temel ibadetleri ile birlikte verilerek yapılması gereken farz bir emir olarak kabul edilmektedir (Cabbâr Kulu, 2012, 86, 167, 251, 272). Erkannâmeler'e göre tarikatın kilidi olarak kabul edilen oruç ibadetinin farzı üçtür. Niyet etmek, niyetin hangi zaman aralığında geçerli olduğunu bilmek ve orucu bozan durumlardan uzak kalmaktır (Teber, 2008, 84). *Velayetnâme*'de Ehl-i Beyt imamlarından birinin oruçlu olduğu ve ısrar üzerine orucunu açtığı (Duran, 2014, 66), ayrıca bazı dileklerin yerine gelmesi için oruç tutulduğu ifade edilmektedir (Duran, 2014, 265). Buyruk'ta ise dinî bir emir olan orucun Muhammed-Ali'den kaldığı (Bozkurt, 2005, 33), nefis-i levvameye ulaştırılan bir amel (Bozkurt, 2005, 140) ve şeriat kapısının bir makâmı olduğu vurgulanır (Bozkurt, 2005, 177). Ancak oruç ibadetini kendi düşünce dünyalarında var olan tasavvufî kalıplar içerisinde ele alan Alevîler, önemli olanın beden değil nefis terbiyesi olduğunu ileri sürerek oruç ibadetine de farklı bir yorum getirmişlerdir.

Alevîler için oruç ibadetinin asıl önemi kişinin bedenini değil nefisini terbiye etmesidir. Oruç, akıl-baliğ olan herkesin hayatı boyunca dürüst yaşaması ve haramlardan uzak durmasıdır. Oruç, el orucu, bel orucu, dil orucu ve göz orucu olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. El orucu, harama el uzatmama; bel orucu, zina ve haramdan uzak durma; dil orucu, kötü söz ve gıybatten sakınma; göz orucu ise harama bakmama anlamlarına gelmektedir (Yıldız, 2021, 107).

Başka bir yazara göre orucun şeriat ve tarikat makamlarında farklı anlamları vardır. Orucun şeriatteki anlamı belirlenen zaman dilimlerinde yememe, içmeme ve diğer beden ihtiyaçlarından uzak durmaktır. Tarikatta anlamı ise, hırsızlık etmeme, hakka girmeme, kötüyü görmeme ve işitmeme, diğer insanlara zarar vermemektir (Birge,

1991, 123). Kısaca oruç, bütün azaların ve duyu organlarının dinen yasaklanmış şeylerden muhafaza edilmesi demektir (Köprülü, 1976, 103).

Yöre Alevileri arasında oruç ibadetiyle ilgili olarak olumlu bir tavır olmakla beraber namaz ibadetinde olduğu gibi bazı farklı düşünceler ve uygulamalar göze çarpmaktadır. Yöre Alevilerine göre oruç zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımdır. Güneşin doğumundan batışına kadar hiçbir şey yiyip içmemek ve eşlerden uzak durmak oruç ibadetinin zâhirî şeklidir. Aslında önemli olan gün boyu midenin aç kalması değil nefsin terbiye edilmesidir. Bir insan sadece belli zamanlarda değil yılın her günü bedeninin tüm azalarını haramdan sakınmalıdır. Kişi gözünü harama bakmaktan, kulağını gıybetten ve haram olan sözlerden, nefsini hırs ve şehvetten, kalbini geçici sevgiden, ruhunu ise dünya malına meyletmekten korumalıdır. Kısacası bâtinî orucu, kişinin gözünün ve gönlünün haktan başka hiçbir şeyi görmemesi demektir (K. 21, 22, 15).

3.1. Ramazan Orucu

Alevî zümrelerin Ramazan orucuyla ilgili farklı bir duruş sergiledikleri, bazı istisnalar dışında genel olarak Ramazan ayını otuz gün olarak tutmayıp, Kadir Gecesiyle beraber son üç gün tuttıkları ifade edilmektedir (Üçer, 2005). Bazı Alevîlerin ise Ramazan orucunu sadece Allah'a karşı gelenlerin tutması gerektiğini, dolayısıyla herkesin tutmasına gerek olmadığı düşüncesini taşıdıkları belirtilmektedir (Doğan, 2010, 185; bkz. Bozkurt, 1993, 156). Ramazan ayında Hz. Ali'nin şehit olması, bu ayın Muharrem ayından daha kutsal kabul edilmesi, Alevîlerin yaşam şartlarının bir ay boyunca aç ve susuz kalmalarına uygun olmaması, ayrıca Hz. Peygamber döneminde üç gün oruç tutulurken ondan sonraki devirlerde bunun otuza çıkarıldığı inancı gibi sebeplerden bu ayda oruç tutulmadığı belirtilmektedir (Kaya, 1993, 123-124; Piri Er, Anadolu Alevilerinde Ramazan ayında Sünnîlerin tuttuğu gibi otuz gün oruç tutulmadığını, sadece Hz. Ali'nin yaralanıp şehit olduğu bu ayın 19,20 ve 21. günlerinde tutulduğunu belirtmiştir. Bkz. Er, 2006, 103-106).

Yöre Alevileri Ramazan ayında oruç tutmadıklarını çünkü böyle bir ibadetin Kur'an-ı Kerim'de olmadığını ifade etmektedirler. Ancak Ramazan Bayramı'nı kutladıklarını belirtmektedirler (K. 1, 30, 33). Ramazan Bayramı ile ilgili olarak farklı bir düşünceye sahip olan bir dede şunları aktarmıştır: *"Hz. Ali Ramazan ayında şehit olduğu için Muaviye bu duruma sevinerek herkese şeker dağıtmış ve bugünü bayram ilan etmiştir. Ancak sonra bu durum ortaya çıkınca Müslümanları kandırmak için Ramazan orucu ve şeker bayramını ortaya atmıştır. Bu sebepten Ramazan ayında oruç tutmak Hz. Ali'nin kemiklerini sızlatır."* (K. 9).

Alevîler Ramazan ayının Sünnîler tarafından farklı şekillerde algılandığını söyleyerek onları eleştirmektedirler. Alevîlere göre Ramazan, bereket ayı olmayıp aksine fakirlerin daha çok fakirleştiği, zenginlerin kendilerine ziyafetler verdiği bir aydır. Orucun fakir insanların halini anlamak için tutulması gerekirken, Sünnîlerin bu ayda en büyük harcamalarını yaptıklarını ve en güzel sofralarını hazırladıklarını, fakat fakirler için hiçbir şeyin yapılmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Erzurum ve çevresinde oruç tutan insanların Ramazan ayında çok gergin olduklarını, oruç tutmayan insanlara karşı sert davrandıklarını vurgulamışlardır. Kendilerinin Ramazan ayında oruç tutan insanlara saygıdan dolayı yiyip içmek konusunda hassas davrandıklarını, ancak Sünnîlerin Muharrem ayında oruç tutan Alevîlere karşı hassas davranmadıklarını açıklamışlardır (K. 16, 15).

Yöre Alevileri arasında Ramazan orucunu Allah'ın bir emri olarak kabul eden ve tutmaya çalışan kişiler de bulunmaktadır. Bazıları ise Ramazan orucunun tutulması

gereken bir zorunluluk olduğunu ancak dünyalık işler ve tembellikten dolayı tutamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca diğer oruçlarla beraber Ramazan orucunun da eskiden daha fazla tutulduğu televizyon ve internetin etkisiyle özellikle gençlerin bu ibadetleri terk ettiğini vurgulamışlardır. (K. 7, 11, 32).

Yöre Alevileri arasında Ramazan ayı ve Ramazan orucuyla ilgili olarak geleneksel İslam anlayışından farklı bir düşüncenin hâkim olduğu görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de Ramazan ayında otuz gün oruç tutulması gerektiğiyle ilgili olarak herhangi bir emir bulunmadığı ve Ramazan ayının kutsal bir ay olmadığı sadece Kur'an-ı Kerim'in bu ayda indiği için Aleviler tarafından üç gün oruç tutulduğu belirtilmiştir (K. 5, 8). Hz. Peygamber zamanında da böyle bir uygulamanın olmadığı, Ramazan ayında otuz gün oruç tutma geleneğinin halifeler döneminde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Yöre Alevileri Ramazan ayında genellikle üç gün oruç tuttıklarını belirterek, bu üç gün tutulan orucu isteğe bağlı olarak Ramazan ayının başında, ortasında veya sonunda tuttıklarını ancak çoğunluğun Ramazan ayının sonuna doğru Kadir gecesi, arefe ve şerefe günü tuttıklarını belirtmişlerdir (K. 31).

Ramazan ayında şeriat ehlinin otuz gün oruç tuttuğu, tarikat ehlinin ise üç gün oruç tuttuğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise yöre Alevilerinin nerdeyse tamamının anlattığı şu olaya dayandırılmaktadır: *"Hz. Ali ve ailesi Ramazan ayında oruç tutmaya başlarlar. Ancak üç gün boyunca iftar saati kapılarına bir fakir gelir ve onlardan yardım ister. Onlar da üç gün boyunca iftar edecekleri yemeklerini ona verirler ve kendileri aç kalırlar. Üçüncü gün Hz. Ali ve ailesinin vücutları yeşil renge döner. Daha sonra Allah tarafından yeşil bir el gökyüzünden Hz. Ali'nin ailesine muhteşem bir sofraya indirir. Bundan haberdar olan diğer üç halife Hz. Ali'yi kıskanır ve onlar da üç gün oruç tutar ve Allah'ın kendilerine de böyle bir sofraya indirmesini beklerler. Ancak beklenen sofraya otuz gün oruç tutulmasına rağmen gelmez. Bunun üzerine halifeler kendilerine güzel bir sofraya hazırlayarak bugünü de bayram ilan ederler. Alevilere göre Sünniler tarafından tutulan otuz günlük Ramazan orucu böyle ortaya çıkmıştır. Bazı Alevilere göre ise halifeler üç ay boyunca oruç tutup beklemesine rağmen gökyüzünden sofraya gelmemiştir. İşte genellikle Sünniler tarafından tutulan ve üç aylar olarak bilinen oruç da buradan gelmektedir."* (K. 18, 10, 21, 3, 26).

3.2. Muharrem Orucu

Alevilikte Hicri Takvim'in birinci ayı olan Muharrem ayının ve bu ayda tutulan Muharrem orucunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Alevî düşünceye göre Muharrem ayını özel kılan hususlar; Hz. Âdem'in Allah tarafından affedilmesi, Hz. Nuh ve beraberindekilerin sel tufanından kurtulması, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarak karaya ulaşması, Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinden yanmadan çıkması, Hz. Yusuf'un ise kuyudan kurtulmasıdır (Kaya, 2012, 295). Bazı Aleviler açısından Kerbela olayından önce Muharrem ayı Müslümanlar için farklı bir anlam taşıırken bu trajik olay sonrasında anlamı büyük ölçüde değişmiştir. Artık Muharrem'in 10 günü yalnızca bir zafer veya rahatlama zamanı olarak görülmemeli aksine İmam Hüseyin'in fedakarlığı ve şehadeti bugünün anlamını belirlemelidir. Muharrem ayına dair hadisler ne kadar yaygın olursa olsun 61 Hicri yılının Muharrem'in 10 gününde yaşananlar bu rivayetlerin eskiden taşıdığı anlamı gölgelemiştir. Muharrem ayının onuncu gününde Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin ve yanındakilerin büyük bir kısmının acımasızca şehit edilmesi, bu ayı Aleviler için daha önemli kılmıştır (Kaleli, 2003, 257). Bundan dolayı Alevilerin büyük çoğunluğu bu ayın ilk on veya on iki gününü matem orucu tutarlar. Bazı yörelerde bu oruçtan üç gün önce "Mâsûm-u Pâk" diye bilinen Müslim b. Akil ve onun çocukları için oruç tutulur (Kaya, 2008, 131).

Muharrem orucu süresince su içilmez, katı ve bıçakla kesilen gıdalar ile et tüketilmez. Ayrıca bu günlere özel tıraş olunmaz, banyo yapılmaz, yumuşak döşeklerde yatılmaz, açık renkli kıyafetler giyilmez düğün ve eğlence yapılmaz (Melikoff, 2019, 80; bkz. Er, 2006, 103-106). Bu orucun bitişiyle Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in Kerbela'dan kurtulması sebebiyle aşure pişirilir ve şükür kurbanları kesilir (Yaman, 2007, 265; bkz. Er, 2006, 112-114). Muharrem orucunun tutulduğu günlerin akşamlarında dedeler tarafından Fuzuli'nin "Saadete Ermişlerin Bahçesi/ Hadikatü's-sueda" veya Alevî ozanlar tarafından yazılmış hüzünlü "mersiye" denen şiirler okunur. Bu mersiyele arasında en çok söylenen şudur:

Bugün matem günü geldi
Ah Hüseyin vah Hüseyin
Senin derdin bağrım deldi
Ah Hüseyin vah Hüseyin

Kerbela'nın yazıları
Şehit düşmüş gazileri
Fatma ana kuzuları

Ah Hüseyin vah Hüseyin (Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu, 2008, 52-53).

Yöre Alevîlerinde oruç ibadetiyle özdeşleşen ay Muharrem ayıdır. Çünkü bu ayda Alevîler için önemli olan birçok olay meydana gelmiştir. Hz. Âdem'in bağışlanması, Hz. Nuh ve ona inanların tufandan kurtulması, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulması, Hz. İbrahim'in ateşten kurtulması, Hz. Eyup'un iyileşmesi, Hz. Musa'nın Kızıl Deniz'den geçmesi, Hz. İsa'nın göğe yükselmesi ve Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti bu ayda olmuştur. Muharrem ayını yöre Alevîleri açısından önemli kılan asıl olay ise Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in bu ayın onuncu gününde Muaviye'nin oğlu olan Yezid'in askerleri tarafından Kerbela'da şehit edilmesidir. Bu sebepten Muharrem ayına matem ayı, bu ayda tutulan oruca da matem orucu denilmektedir (K. 22).

Yöre Alevîleri arasında Muharrem orucunun hükmü hakkında farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Yörede yaşayan bazı Alevîlere göre Muharrem orucu İslam dininden önce insanlara farz olduğu gibi İslam dinî geldikten sonra da farz kılınmıştır. Bu aya ulaşan herkesin on gün boyunca mutlaka oruç tutması gerekmektedir (K. 31). Başka bir düşünceye göre ise muharrem orucu da dahil hiçbir orucu tutmak mecburi değildir. Oruçta önemli olan nefsin terbiye etmektir. Bu nedenle herkes nefsin terbiye edecek kadar oruç tutabilir (K. 9). Muharrem orucunun hükmü hakkında oldukça yaygın olan diğer bir görüş ise bu orucun on iki yıl boyunca tutulmasının şart olduğu, on iki yıl tamamlandıktan sonra ise kişinin isteğine bağlı olduğu düşüncesidir. Kureyşan Ocağı'ndan bir dede şunları aktarmıştır: "*Alevî düşüncesine göre Matem Orucu'nu on iki yıl boyunca aralıksız olarak tutan bir kişi görevini tamamlamış olmaktadır. Bu görevi tamamlayan kişi kurbanını keser çevresindeki insanlara ikramda bulunur ve Alevîlerin nazarında hacı olarak kabul edilir. Bundan sonraki yıllarda Matem Orucu'nu tutmak onun tercihinde kalmıştır ve artık tutma zorunluluğu yoktur.*" (K. 9, 16).

Yöre Alevîleri arasındaki bir diğer tartışılan konu ise Muharrem Orucu'nun ne zaman ve kaç gün tutulması gerektiği konusudur. Matem orucuna Kurban Bayramından on sekiz gün sonra başladığı (K. 26) iddia edildiği gibi, yirmi gün sonra başlanması gerektiğini ileri sürenler de bulunmaktadır (K. 19). Ama yöre Alevîleri daha çok Muharrem ayının birinci gününden itibaren matem orucunu tutmaya başladıklarını ifade etmektedirler (K. 33, 27, 239). Kameri takvimin son ayı olan Zilhicce'nin 10'u Kurban Bayramı'dır. Kurban Bayramı 4 gün olduğu için Muharrem ayına da 16 gün

kalmış olur.

Muharrem ayında tutulan matem orucunun gün sayısı konusunda yöre Alevîleri arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu konudaki inançlardan biri matem orucunun on gün tutulması gerektiği, yani Muharrem ayının ilk günü başlayıp onuncu gününde sona ermesidir. Ancak mülakat yaptığımız Alevîlerin büyük çoğunluğunun Muharrem orucunu on gün olarak değil on iki imama hürmeten, on iki gün tuttukları tespit edilmiştir (K. 10, 29, 31, 4). Ayrıca yörede Muharrem orucunu on üç gün veya on beş gün tutan Alevîler de bulunmaktadır. Matem orucunu on üç gün tutan Alevîler on iki gününü, on iki imam hayrına diğer bir gününü ise peygamberin kızı Hz. Fatma'nın hayrına tuttuklarını ifade etmektedirler. Hz. Fatma için tutulan orucu daha çok kadınların tuttuğu belirtilmektedir (K. 16, 3, 9). Matem orucunu on beş gün tutanlar, on iki gününü on iki imamlar için, bir gününü Hz. Fatma için ve son iki gününü ise Müslim b. Akîl ve çocukları için tuttuklarını açıklamışlardır (K. 10, 9).

Geleneksel Alevîlikte olduğu gibi yörede yaşayan Alevîler arasında tutulan oruçlardan Muharrem ayındaki matem (yas) orucunu tutarken farklı uygulamaların olduğu görülmüştür. Bu ayda tutulan oruç ibadetindeki asıl gaye çile ve zorluk çekerek Hz. Hüseyin ve diğer şehitlerin çektikleri acıyı ve ıstırabı anlamaktır (K. 29). Yöre Alevîleri matem orucuyla ilgili olarak şunları ifade etmişlerdir: *“Muharrem ayına girildiğinde akşama doğru gusül abdesti alınır, Matem orucu için niyet edilir ve gece on ikiden sonra hiçbir şey yenmez. Çünkü Sünnîlerin tuttukları oruçlarda olduğu gibi oruç için gece yarısı sahura kalkma yoktur ve muharrem orucu süresince insanlar için zevk, eğlence ve rahatlık anlamına gelebilecek her şeyden uzak durulur. Bu süreçte kişi hiçbir eğlenceye katılamaz, eşiyile yaklaşamaz, su içemez, tıraş olamaz, kan akıtamaz, bıçak kullanamaz, turnak kesemez ve dünyalık işlerden zaruri durumlar dışında uzak durur.”* (K. 18, 29, 31, 16).

Alevî taliplerden biri matem orucu süresince Alevîlerin düğün, nişan gibi eğlenceleri yapmadığını, hiçbir hayvan ve bitkiye zarar vermediğini belirterek şunları belirtmiştir: *“Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezid'in askerlerinin Hz. Hüseyin'in başını alıp top oynadıkları ve mübarek başına kelle dedikleri için yörede kelle olarak bilinen soğan oruç süresi boyunca kesilmez ve yenmez. Ayrıca içerisinden canlı bir varlık çıktığından dolayı bu süre boyunca yumurta da tüketilmez. İftarlarda çok sade sayılacak şekilde yemekler yenir, suyun yerine sıvı ihtiyaçlarını giderecek çay veya ayran gibi içecekler içilir. Matem orucu süresince siyah kıyafetler giyilmeye özen gösterilir ve kıyafet değiştirmemeye dikkat edilir.”* (K. 8).

Kureyşan ocağına bağlı dedelerden biri matem orucuyla ilgili şunları aktarmıştır: *“Muharrem ayının birinde orucumuza başlarız ve altıncı günü dede olarak ben iftar saati evimde bulunan Mekke'den getirttiğim zezem suyunu iftar saati köyde oruç tutanlara dağıtarak bununla oruçlarını açmalarını sağladım. Orucun sekizinci gününde ise köyümüzde bir cemaat oluşturulur ve on iki imam aşkına saz vurularak deyiş ve gülbenkler söylenir. On ikinci günün öğlen saatlerinde malzemesi on iki çeşitten az olmamak şartıyla aşure çorbası yapılır ve komşulara dağıtılır. Eğer aşure çorbası on iki çeşitten az nevaleden yapılırsa kesinlikle kabul edilmez. Bunlar yapıldıktan sonra matemimizi bitirir, banyo yapar ve tıraş oluruz. Daha sonra Hz. Hüseyin'in oğlu olan Zeynelabidin'in Kerbela'dan sağ kurtulmasından dolayı şükür kurbanı keser ve komşularımıza dağıtırız.”* (K. 26).

Yöre Alevîlerinin bazılarına göre oruç, farz olarak görülmeyp Allah'a şükür amacıyla insanların tercihine bağlı bir ibadet olarak düşünülmektedir. Çünkü muharrem ayındaki orucun ve matem öneme değinilmesine rağmen matem orucunun çok fazla tutulmadığı ve ifade edilen matem kurallarına uyulmadığı tespit edilmiştir. Matem orucunun daha çok yaşlı olan az sayıdaki dede ve talip tarafından yerine

getirildiği, gençlerin büyük bir kısmının ise bu orucu tutmadıkları görülmüştür. Ayrıca mülakatımıza katılan *dede* ve taliplerden birçoğunun bu orucu önceden tuttukları ancak şu an tutmadıklarını ve önceleri uygulanan matem kurallarını günümüzde çok fazla uygulamadıklarını belirtmişlerdir (K. 6, 11, 30).

3.3. Diğer Oruçlar

Anadolu Alevîleri arasında özellikle bazı yaşlı kadınlar her perşembe oruç tutarlar. Alevî zümreler arasında tutulan ve 48 perşembe orucu olarak adlandırılan bu oruç, Ramazan ve Muharrem ayı ile Kurban bayramlarına denk gelenler hariç haftanın her perşembe günü Hz. Peygamber'in Mirac'a yükselmesine duyulan saygı için tutulan diğer bir oruçtur (Üçer, 2005, 324). Birdoğan'a göre bu oruç Zerdüştlükten geçmiş "Horde-Avesta" olarak bilinen yılın dönen belli günlerinde tutulan ve perşembe olarak İslami kılıf giydirilen oruçtur (Birdoğan, 1995, 188). 48 Perşembe oruçları, İslam inancında önemli bir sünneti ifade eder. Bu uygulama, yılın 54 haftası olduğu düşünüldüğünde, dört hafta Ramazan, Muharrem ve Kurban Bayramı haftaları ile birlikte, yılın bütün Perşembe günlerinde sünnete uygun bir şekilde oruç tutulması anlamına gelir.

Kureyşan ocağı dedelerinden biri akşam ezanıyla birlikte şu duayı yaparak orucunu açtığını ifade etmiştir: "*Bismi Şah Allah Allah, Yarabbi ellerimizi açtık, boynumuzu büktük sana yalvarıyoruz dualarımızı ve tuttuğumuz orucumuzu kabul eyle. Alemlerin Rabbi olan Allah, onu habibi olan Hz. Muhammed Mustafa ve Ehl-i Beyt'i için matem tuttuk. Yarabbi gönüllerimizi Ehl-i Beyt sevgisiyle nurlandır ve onları bizlerden hoşnut eyle. İlahi Yarabbi alemlere rahmet olarak yarattığın ve pak olduğuna şahadet ettiğin Ehl-i Bet'in yüzü suyu hürmetine birlik ve beraberliğimiz daim eyle. Yarabbi Bedir'den Kerbela'ya, Kerbela'dan Çanakkale'ye kadar tüm şehitlerimize rahmet eyle. Nimeti celil, bereketi halil, habibi Hüda Resulu Kibriya serveri enbiya Muhammed Mustafa, Şahı Aliyyel Murteza, Şehidi Hüseyini deşti Kerbela'nın dostlarına sabır ver. Yezid ve yandaşlarına lanet olsun. Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt için matem tuttuk sen kabul eyle Allah'ım. Allah'tan ola cümlemizin ölenleri için ve Allah rızası için el Fatiha.*" (K. 22).

Yöre Alevîleri tarafından tutulan diğer bir oruç ise Hızır orucudur. Bu oruç genellikle şubatın ikinci haftası tutulmaktadır. Hızır orucunun tutulduğu gün sayısı kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Yörede Hızır orucunu çoğunlukla üç gün olmak üzere, beş veya yedi gün tutanlar da bulunmaktadır. Hızır orucundan bir hafta önce musahibi olan Alevîler birbirlerini ziyaret eder, hediyeler götürür ve birbirlerinden helâllik alırlar. Hızır orucuna başlanırken önemli olan orucun bitişini şubatın ikinci haftasındaki perşembe gününe denk getirmektir. Hızır orucunu tutanlar sonraki gün, kurban keserek veya lokma yapıp dağıtarak bu ibadeti tamamlamış olurlar (K. 5, 18, 29, 31). Hızır orucuyla ilgili olarak şunlar da aktarılmıştır: "*Hızır orucu mutlaka tutulması gereken bir oruç olmadığından yörede bu ibadeti çok fazla kimse yapmaz. Hızır orucunu çoğunlukla evlenme çağındaki gençler tutarlar. Üçüncü gün gençler tuzlu şeyler yiyerek uyurlar. Rüyalarında onlara kim su ikram ederse onunla evleneceğine inanırlar.*" (K. 8).

Yöre Alevîleri arasında çok fazla bahsedilen oruçlardan biri de Nevruz orucudur. Bu oruç genellikle 21 Mart'ta başlanarak dokuz gün tutulur. Ancak üç gün, beş gün veya yedi gün tutanlar da vardır. Nevruz orucunun bu tarihlerde tutulmasının sebebi Hz. Ali'nin doğum ve ölümünün mart ayı içerisinde olduğuna inanılmasıdır. Ancak bu orucun eskiden çoğu Alevî tarafından tutulduğu, günümüzde çok fazla bu ibadetin yerine getirilmediği ifade edilmektedir (K. 8, 3, 19). Ayrıca 48 Perşembe Orucu

denilen ve Ramazan ayının içindekiler hariç her perşembe oruç tutan Aleviler de bulunmaktadır (K. 31, 16). Bu oruçların dışında Aleviler arasında adak (vaad) ve şükür oruçlarından ayrı cuma günleri oruç tutanlar da bulunmaktadır (K. 20, 29, 16).

Yörede yaşayan Aleviler için oruç ibadetinin zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Kişinin sabahtan akşama kadar hiçbir şey yiyip içmemek ve cinsi münasebetten uzak durması orucun zahiri yönü iken, nefsinin terbiye edip gözünü haramdan, kulağını gıybatten ve diğer organlarını da benzer diğer kötülüklerden korumak da bâtinî yönüdür. Yöre Alevileri arasında Muharrem ayı oruç ile özdeşleşmiştir. Bu ayda Hz. Âdem'den günümüze kadar birçok önemli olayın meydana gelmesi, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi bu ayı önemli kılmaktadır. Yörede Muharrem ayında Aleviler arasında on gün, on iki gün ve on beş gün oruç tutanların varlığı tespit edilmiştir. Ancak yöredeki mülakatlarımıza göre, başta gençler olmak üzere, büyük çoğunluğun oruç tutmayı bir mecburiyet olarak görmediği ve oruç tutmadıkları görülmüştür. Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'in nüzülü ve Hz. Ali'nin şehit edilmesi nedenlerinden dolayı bu ayda üç gün oruç tutulduğu, Sünnîlerin tuttuğu otuz günlük orucun Hz. Peygamber döneminde olmayıp halifeler döneminde ortaya çıktığı düşüncesinin olduğu, yöre Alevileri arasında, çok az olmakla beraber, *Hızır orucu*, *Nevruz orucu*, *Kırk sekiz perşembe orucu*, *Adak ve şükür orucu* gibi çeşitli oruçları tutanların varlığı görülmüştür.

4. Hac

Alevî kültürel kaynaklarında yer verilen temel İslamî ibadetlerinden biri de hac konusudur. Velayetnâme'de Hacı Bektaş Velî'nin hocası Lokmân-ı Perende'nin hac ibadetini yaparken Kâbe'de Hacı Bektaş Velî'yi gördüğü ve bu yüzden ona hacı unvanını verdiği anlatılır (Duran, 2014, 85-86). Kitab-ı Cabbâr Kulu'nda hac ibadeti birçok yerde namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerle birlikte genel İslami anlayışa uygun bir şekilde yapılması gereken bir ibadet olarak ifade edilmektedir (Cabbâr Kulu, 2012, 167, 251, 272, 291). Erkannâmeler'de haccın yapılması gereken Allah'ın bir emri olarak bahsedilmiş ve haccın farzlarına şu şekilde yer verilmiştir: Hac niyetiyle ihrama girmek, Arafat'ta vakfe yapmak ve Kâbe'yi tavaf etmek (Teber, 2008, 84).

Buyruk'ta ise Nefs-i Levvame'nin yedinci uzantısı (Bozkurt, 2005, 140), şeriat makamının üçüncü kapısı (Bozkurt, 2005, 177) olarak yer verilen hac ibadeti ile ilgili, genel İslami anlayışla beraber talipler tarafından mürşidin veya pirin ziyaret edilmesi de hac olarak tanımlanarak farklı bir bakış açısı ortaya konulmuştur (Bozkurt, 2005, 47-48).

Bir yaklaşıma göre Kâbe, Hz. Âdem zamanında inşa edilmeden önce kıvılcık bir tepede görünümündeydi ve melekler orayı tavaf ediyorlardı. Hz. Âdem burayı inşa ettikten sonra bunun karşılığında Allah'tan bir ihsan bekledi. Allah ise Hz. Âdem'e iki ihsanda bulundu. Birinci ihsan Hz. Âdem'in soyundan kim orayı ziyaret ederse Allah onların tüm günahlarını bağışlayacaktır. İkinci ihsan ise burayı ziyaret etmek istemesine rağmen bazı mazeretlerden dolayı ziyaret edemeyip onun yerine çevresinde bulunan yoksul insanların ihtiyacını gideren kişilerin de Allah tüm günahlarını bağışlayacaktır. Ayrıca Hz. İbrahim'in Kâbe'nin tamirini Ebu Kubeys, Tur-i Sina, Tur-i Zeyna, Lübnan, Cudi ve Hira gibi bazı peygamberler için özel olan dağlardan Cebrail'in yardımıyla taş getirerek tamamladığını, bunun için buranın kutsal olduğu ifade edilmektedir (Kaleli, 1996, 160-162).

Her ne kadar Alevi Bektaşî klasik kaynaklarında hac ibadeti açık bir şekilde dillendiriliyorsa da günümüz Aleviliğinde hac ibadeti çeşitli sebeplere bağlı olarak farklılaşmıştır. Alevî toplumunda hac ibadetini yerine getirmek için Mekke ve

Medine'ye gitmek yok denecek kadar azdır. Alevîler bu ibadet için daha çok Hz. Ali'nin Kufe'de bulunan kabrine ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da bulunan türbesine gitmektedirler. Osmanlı Devleti döneminde Kızılbaşların hac ibadeti için Erdebil'e gittikleri bilinmektedir. Aslında Alevî toplumunda hac ibadeti için belli mekanları ziyaret etmektense insanların gönlüne girmenin veya pir kapısına varmanın daha makbul olduğu düşünülmektedir. Bir görüşe göre Alevîler hac konusunda akılcı bir yaklaşım sergileyerek Anadolu insanının parasının ve gücünün Arap çöllerinde harcanmasının önüne geçmiş, bu güç ve parayı kendi insanları için harcamalarına vesile olmuştur. Bu durumu anlatırken de çoğu zaman Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğu düşünülen şu dörtlük örnek verilmiştir:

Hararet nardadır, sacda değildir

Akıl baştadır, tacda değildir

Her ne arar isen kendinde ara

Mekke'de Kudüs'te hacda değildir (Öz, 2005, 124-125).

Birdoğan'a göre, Hacı Bektaş Velî'nin hacca gitmesinin amacı, bu ibadeti yerine getirmek değil, bu ibadetin mistik ve ulusal yönlerini inceleyerek hac coğrafyasını Anadolu'ya taşımak istemesidir. Hacı Bektaş Velî bu ziyaretle günümüzde Hacı Bektaş ilçesinde uygulanan hac ibadetinin temellerini atmıştır (Birdoğan, 1995, 303).

Alevîler kendi düşüncelerine uygun olarak hac ibadetinin zâhirî anlamı yanında bâtinî yorumlar getirerek ibadetin özgün halini değiştirmişlerdir (Rençber, 2016, 125). Günümüzde Alevî gruplar hac ibadetinin varlığına inanmakla beraber ekseriyetle hac ibadetini yerine getirmek için Mekke'ye gitmemektedirler. Bunların bir kısmına göre insan kalbi Allah'ın evi olduğundan, insanların gönüllerini kazanacak ameller yapmak, Kâbe'yi ziyaret etmekten daha makbuldür (Üçer, 2019, 327). Diğer bir kısma göre; Alevîler zor coğrafi şartlarda yaşamaya mecbur bırakıldığından ekonomik olarak zayıf düşmüş ve bu ibadeti yapacak zenginliğe sahip olamamışlardır (Kaya, 1993, 124).

Alevîler hac ibadeti için Mekke'ye gitmemelerine rağmen orada yapılan bazı uygulamaları ülkemizde başta Hacı Bektaş Velî türbesi olmak üzere bazı ziyaret yerlerinde icra ederek hac ibadetini yerine getirdiklerini ifade ederler (Üçer, 2019, 328; bkz. Bozkurt, 1993, 157-158; Er, 2006, 288-289; Bayrak, 1997, 360). Bu düşüncelerin dışında hac ibadetinin Allah'ın kesin bir emri olduğunu ve ekonomik gücü yeterli olan Alevîlerin bu ibadeti yerine getirdiklerini ifade eden görüşler de mevcuttur (Özdemir, 2020, 139-140).

Bazı Alevîlere göre insanın gönlü Allah'ın tecelligâhı olmasından dolayı bir talibin, pirinin kapısına varması ve onu ziyaret etmesi fiziki hac ile aynıdır. Çünkü hac ibadeti eğer Allah'a yakınlaşmak ise pir ve evliyaların huzuruna varıp onların sohbetlerini dinlemek de Allah'ın makamını ziyaret etmek gibidir (Kaluç, 2023, 143).

Hac ibadeti hakkında geleneksel Alevî düşüncesinin yörede yaşayan Alevîler üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Diğer ibadetlere olduğu gibi hac ibadetine de farklı bir pencereden bakan yöre Alevîleri, bu ibadet hakkında gönüllülük esasıyla beraber batını bir anlayışa sahiptirler. Buna rağmen yöre Alevîlerinin hac ile ilgili homojen bir düşünceye sahip oldukları söylenemez. Genellikle hac ibadetinin Allah'ın emri ve İslam'ın beş şartından biri olduğu ifade edilmesine rağmen yerine getirme noktasında kayıtsız bir tavrın olduğu söylenebilir.

Yöre Alevîlerinin hac ibadetine karşı olan bu ilgisiz tavırlarının en önemli sebeplerinden biri ekonomik şartlarının elverişli olmamasıdır. Kureyşan ocağı dedelerinden biri şunları söylemiştir: *“Hac ibadeti Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de yapılmasını farz kıldığı bir emirdir. Ekonomik durumu uygun olan herkesin mutlaka hacca gitmesi gerekir. Benim ekonomik durumum iyi olsa mutlaka giderim. Çünkü*

Mekke ve Medine benim ecdadımın kabirlerinin olduğu mübarek yerlerdir. Aleviler hac ibadeti adına Kербela veya Hacı Bektaş Velî'nin türbesine gidiyorlar. Ancak bu gibi yerleri ziyaret asla hac ibadetinin yerini tutamaz.” (K. 3).

Yörede bazı dede ve talipler tarafından hac ibadetinin Hz. İbrahim zamanından beri yapıldığı, Hz. Muhammed zamanında Kâbe putlardan temizlendikten sonra aynı şekilde devam ettiği ifade edilmektedir. Hz. Muhammed döneminde yapılan hac ibadeti gelirlerinin yoksul Müslümanlara pay edildiği ancak günümüzde aynı şartların olmadığı belirtilmektedir. Şu an hac ibadetinin yapıldığı kutsal topraklara hükmeden ve Arap olan devlet yöneticilerinin hac ibadetinden gelen bu paraları sadece kendi menfaatlerine uygun şekilde harcadıklarını vurgulamaktadırlar. Bu nedenlerle hac ibadeti için de olsa bu kişilere para kazandırmanın doğru olmadığını ve hacca gitmediklerini söylemektedirler (K. 23).

Hac ibadetinin dinî bir zorunluluk olmadığını, sadece Arapların para kazanması için icad edilen bir ibadet olduğunu söyleyen Aleviler de bulunmaktadır. Onlar, genel İslami inanca göre Müslümanların kiblesi ve Allah'ın evi olarak Kâbe'nin kabul edilmesinin doğru bir düşünce olmadığını ileri sürmektedirler. Allah'ın sınırsız bir varlık olduğu ve bu yüzden onun belli bir mekanla sınırlandırılmasının akla uygun olamayacağını da belirtmektedirler (K. 11).

Başta namaz ve hac ibadeti olmak üzere bazı ibadet ve uygulamalarda kible olarak kabul edilen Kâbe'ye doğru yönelmenin doğru olmadığı, bu dünyada en kutsal varlık olan insan oğlunun asıl kible olduğu ifade edilmektedir. İslam dinî gelmeden önce Kâbe'nin putlarla dolu olduğunu, oradaki Arapların bundan çok büyük paralar kazandığını söylemektedirler. İslam dinî geldikten sonra da Arapların bu kazancı elde etmek için Kâbe'ye Allah'ın evi ve buraları ziyaret etmeye de hac ibadeti dediklerini vurgulamaktadırlar. Onlara göre hac, Allah için yapılan bir ibadet değil Arapların para kazanması için çok güzel organize edilmiş bir turizm etkinliğidir (K. 16).

Hac ibadeti hakkında yöre Alevilerinin diğer bir düşüncesine göre bu ibadet Allah'ın bir emri olmayıp Hz. Muhammed'in bir tavsiyesidir. Bundan dolayı bu kadar uzak ve meşakkatli bir yola gitmektense kapımızın önündeki fakir ve yoksul insanları görüp, gözetmek daha makbuldür (K. 21, 31). Çünkü Allah'ın en değerli varlık olarak yarattığı insanoğlunu mutlu etmek Allah nazarında tüm ibadetlerden daha hayırlıdır. Bu düşünceye göre asıl kible Mekke'de bulunan Kâbe değil insanın kalbidir. Asıl hac ibadeti ise hacda yapılan bazı uygulamalar değil, kendi kapımızın önünde bulunan fakir fukaranın ihtiyaçlarını karşılayarak onların kalbini kazanmaktır. İşte Allah katında asıl hacılar bu işi yapanlardır (K. 31).

Yöre Alevilerine göre eğer hac ibadeti bir arınma ise kişi önce kendi nefsinden başlmalıdır. Hac ibadetini yapmak için o yerlere gitmeden önce kişi kalbini ve nefsini her türlü dünyalık işlerden uzak tutmalıdır. Anne, baba, akraba, dost ve komşular ziyaret edilerek onların gönülleri alınmalı ve imkân dahilinde bu kişilerin varsa ihtiyaçları giderilmelidir (K. 5, 27, 17).

Bazı yöre Alevilerine göre hac ibadeti kendi inançları açısından önemli yerleri ziyaret etmektir. Mekke, Medine ve Kâbe Aleviler için önemli yerler olmakla birlikte hac ibadeti için buralara gitmek şart değildir. Yöre Alevileri için Hacı Bektaş Velî türbesini ve Kербela'yı ziyaret etmenin hac ibadeti için gidilen Arabistan'daki yerlerden daha öncelikli olarak kabul edildiği tespit edilmiştir.

Üryan Hızır Ocağı'na mensup bir dede hac ibadetinin yapılması gerektiğini fakat gönlünün Mekke'ye değil Kербela'ya giderek hacı olmak olduğunu belirtmiştir (K. 18). Başka bir dede ise Hz. Muhammed'in yaşadığı yerlerin kendileri için değerli olduğunu ancak Kербelâ ve Hacı Bektaş Velî türbesine gitmenin Aleviler için daha önemli olduğunu vurgulamıştır (K. 29). Yöre Alevileri hac ibadeti için

Arabistan dışında başta Kerbela ve Hacı Bektaş Veli Türbesi olmak üzere Tunceli ve Erzurum'daki bazı yerlerin isimlerini belirtmişlerdir.

Kureyşan Ocağı'na mensup dedelerden biri şunları aktarmıştır: “*Biz Aleviler Zilhicce ayında Hacı Bektaş Veli Türbesi'ni ziyaret eder orada Kabe'de yapılan uygulamaların aynısını yaparız. Oradaki en önemli uygulama ise delikli taştan geçmektir. Çünkü o taş kutsaldır, günahkâr olanların o taşın içerisinden geçmesi mümkün değildir. Ben çok kilolu olmama rağmen rahatlıkla geçtim ama benden zayıf olan birçok kişi onun içinden geçemedi. Bu durum onların çok günahkâr olduğunu göstermektedir. Ayrıca bizler orada kurban keser ve dualarımızla Allah'tan yardım dileriz.*” (K. 22).

Hac ibadeti yöre Alevileri tarafından farz bir ibadet olarak kabul edilmesine rağmen bu ibadete karşı kayıtsız bir tutum takındıkları görülmüştür. Yöre Alevileri Hac ibadetini bir arınma olarak kabul ettiğinden Mekke ve Medine'ye gitmeye gerek olmadığı, yaşadıkları yerlerde yapacakları amellerle de nefislerini temizleyebileceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca yöredeki bazı Alevilerin Hacı Bektaş Veli'nin türbesini, Kerbela'yı ve Tunceli sınırları içerisinde bulunan *Düzgün Baba* türbesini ziyaret etmenin hac yerine geçeceğini ifade etmişlerdir.

5. Zekât

Zekât, sözlükte artma, arıtma, çoğalma, bereketlenme ve övgü anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, nisap miktarı mala sahip olan Müslümanların, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de belirlediği kişilere belirli miktarda pay vermesine denir (Erkal, 2014, 1-5). Zekât ibadeti, Alevî yazılı kaynaklarında diğer İslami ibadetlerle birlikte ve çoğunlukla genel İslami anlayışa uygun bir şekilde ele alınmıştır (Bozkurt, 2005, 33, 186; Cabbâr Kulu, 2012, 167, 172, 240, 408; Kaya, 1993, 117). Bununla beraber bazı kaynaklarda bu ibadetin dört kapıdan biri olan *tarikât* sınırları içerisinde bâtinî yorumları yapılarak zekâtın yol kardeşlerinin birbirlerini veya pîrlerini anması ve ziyaret etmesi şeklinde ifade edildiği görülür (Bozkurt, 2005, 48; Üzüm, 2007, 144). Alevîler, zekât ibadetinin miktarı ve cinsi konusunda herhangi bir sınırlamanın olamayacağını ileri sürerek, her kişinin imkanı dahilinde zekât vermesi gerektiğini savunmaktadırlar (Üçer, 2019, 331; Yıldız, 2021, 265).

Alevî yazılı kaynaklarında genel İslamî anlayışa uygun bir düşünce olsa da Alevîlerin günümüzdeki uygulamaları farklıdır. Alevî düşüncesinde zekât ibadeti farz olmaktan ziyade kültürel ve sosyal bir yardımlaşma olarak kabul edilmektedir (Doğan, 2014). Zekât ibadetiyle ilgili “Biliniz ki ganimet olarak elde ettiğiniz malların beşte biri Allah'a, peygamberine, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.” (Enfal 8/41) ayetini referans alan bazı Alevîler, gelirlerinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş Veli Dergâhına, Anadolu'daki Kızılbaşların bir kısmı ise talibi oldukları dede ve ocaklara verirler. Alevîlerin verdiği bu yardım Şiiilikteki “humus” gibi olmayıp daha çok “hakkullah, lokma ve karakazan hakkı” adıyla bilinen ve herkesin kendi imkanları ölçüsünde yaptığı yardımlardır (Rençber, 2019, 254-257). Alevîlerde verilen zekât ve sadakalar daha çok Hakkullah olarak dede ve ocaklara, “Kara Kazan Hakkı” olarak dergâh harcamaları için mürşide, “Çerağ Hakkı” olarak da fakir ve yoksullara verilir (Fırlı, 2006, 237; Yıldız, 2021, 265; Üzüm, 2007, 145; Rençber, 2014, 229).

Alevîlerin zekât ibadetini genel İslami anlayışa göre vermemelerinin sebeplerinden biri, zekât ibadetinin Arapça kökenli olması ve Türklerin önceki dinlerinde bulunmamasıdır (Öz, 2005, 124). Alevîlerin eksiksiz bir şekilde devlete vergi vermeleri ve bu vergilerin devlet eliyle fakirlere geri dönmesi de diğer bir sebep

olarak gösterilir (Kaya, 1993, 117). Bazı yazarlara göre zekât ibadetinin camiler vasıtasıyla organize edilmesi, Alevîlerin bu ibadetten uzaklaşarak kendi düşüncelerine uygun bir yardımlaşma mekanizması oluşturmalarına sebep olmuştur (Öz, 2005, 124). Alevîlikte bu ibadetin yerine daha çok yol kardeşliği (musahiplik) kurumu aracılığıyla yardımlaşmalar yapılmaktadır (Bozkurt, 1993, 157).

Yöre Alevîleri arasında İslam'ın beş şartından biri olan zekât ibadetinin bilinmesine rağmen farklı düşünce ve inanışlardan dolayı uygulanmadığı görülmüştür. Yöre Alevîleri açısından çok önemli bir yeri olan yardımlaşmanın İslamî anlayıştaki zekât ibadeti gibi belirli şartları taşıma gibi bir zorunluluğu yoktur. Mülakatımıza katılan Alevîler zekât ibadeti ile ilgili olarak şunları aktarmışlardır: “*Alevîler arasında zekât adında bir yardımlaşma ibadeti yoktur ve hiçbir Alevî bu ibadeti yerine getirmez. Ancak Alevîlerin kendi aralarında oluşturduğu yardım kurumları bulunmaktadır. Bu yardım kurumlarının başında “lokma” ve “hakkullah” gibi yardımlaşma müesseseleri gelmektedir. Bu yardımlar verilirken herhangi bir ölçü veya kural bulunmamaktadır.*” (K. 19, 32, 5).

Hakkullah olarak ifade edilen yardımlaşma şekli yöre Alevîleri arasında oldukça yaygındır. *Hakkullah*, Alevîlere göre Allah lokması anlamına gelmektedir. Bazı yörelerde buna “kara kazan hakkı” veya “çırılık” da denilmektedir. Alevî dedeleri Alevîliğin edep ve erkânını taliplerine öğretmek için müritlerinin bulunduğu yöreleri gezer, onlara nasihatler verir. Bunun karşılığında dedeye bağlı olan talipler de sahip oldukları imkân dahilinde dedeye para veya onun ihtiyacını karşılayacak hediyeler verirler. Dedeye verilen bu para veya hediyeler için belirlenmiş herhangi bir sınır yoktur. Herkes kendi bütçesine ve gönlünden geçene göre verir. Dedelerin taliplerinden *hakkullah* alabilmesi için mutlaka o taliplerini eğitmiş, yola ve erkâna davet etmiş olması gerekmektedir. Eğer dede bunları yerine getirmemişse aldığı *hakkullah* ona haram olur (K. 29, 8, 26, 31, 20, 4).

Dedeler tarafından *hakkullah* olarak toplanan yardımlar belli bir düzen çerçevesinde Hacı Bektaş Velî dergâhına, yoksul ve fakir Alevî ailelerine verilirken bu yardımların belli bir miktarını da dedeler kendileri için ayırırlar. Üryan Hızır ocağı dedelerinden biri bu yardımlaşmayla ilgili olarak şunları aktarmıştır: “*Her talip bağlı olduğu dedesine yılda bir kereye mahsus olmak üzere on iki kuruş para verir. Dede ise topladığı bu paranın yarısını Hacı Bektaş Velî dergâhına gönderir. Geriye kalan paranın yarısını da yoksul ailelere dağıtır. Diğer geri kalan kısmını ise eğer ihtiyacı varsa kendi için ayırabilir. Ama ekonomik durumu iyi ise onu da fakirlere dağıtır.*” (K. 18). Burada dedeye verilen ve on iki kuruş olarak söylenen miktar sadece sembolik bir rakam olup verilen *hakkullah* miktarı zamanın şartlarına uygun bir paradır.

Yöredeki bazı dedeler eskiden taliplerini her yıl ziyaret ettiklerini ve onların da kendilerine *hakkullah* verdiklerini belirtmektedirler. Ancak günümüzde bu yardımlaşma kurumunun geçerliliğini yitirdiğini, dedelerin taliplere gitmediği gibi, taliplerin de dedelere bu yardımı yapmadıklarını ifade etmektedirler (K. 29). Yörede yaşayan taliplerin bir kısmı ise bazı dedelerin bu yardımları gereği gibi harcamadığı ve suistimal ettiklerini, onların bu yardımları sadece kendi menfaatleri doğrultusunda kullandıklarını ileri sürmektedirler (K. 11, 15).

Yöre Alevîleri arasında çok yaygın olarak bilinen ve uygulanan diğer bir yardımlaşma türü ise *lokmadır*. Genellikle cem törenleri ve diğer bazı önemli günlerde bir araya gelen kişiler tarafından hazırlanan yağlı kete için bu isim kullanılmaktadır. Ancak Alevîlerin yardım olarak ve Allah rızası için verdikleri her şey için de lokma kelimesi kullanılmaktadır. Alevî toplumunda sevinçli bir haber alındığında veya güzel bir olay yaşandığında Allah'a teşekkür etmek için yoksullara, çocuklara veya komşulara büyük küçük her türden hediyeler dağıtılır. Ayrıca kötü bir olay meydana

geldiğinde Allah'tan yardım gelmesi için de aynı şekilde yardım edilir. Alevî toplumunda yapılan bu yardımların hepsine birden lokma denir (K. 32, 15).

Yörede yaşayan dedelerden biri yardımlaşmayla ilgili olarak şunları aktarmıştır: *“Zekât ibadeti toplum tarafından yanlış uygulanmakta ve bu da insanlar arasında ayrımcılığa sebep olmaktadır. Çünkü zenginlerin zekâtını verip cenneti kazandığına, fakirlerin böyle bir şansının olmadığına inanılmaktadır. Oysa bu durum Allah'ın adaletine uymamaktadır. Alevîlerde ise zenginler ve fakirler gücünün yettiği ölçüde zekâtını veya lokmasını verirler. Zekât illa para veya benzeri bir şeyle yapılan bir ibadet değildir. Ekonomik gücü olmayan kişilerin zekâtı ise peygamberi anmak, insanlara karşı güler yüzlü olmak ve Allah'a yapacakları dualarıdır.”* (K. 16).

Yöre Alevîlerinin zekât ibadetini bilmelerine rağmen uygulamada genel İslami anlayıştan farklı bir uygulamaya yöneldikleri görülmüştür. Alevîler arasında önemli bir yeri olan yardımlaşmanın zekât gibi belirli şartları taşıma zorunluluğu yoktur. Herkes sahip olduğu ekonomik güce göre istediği kadar yardımda bulunabilir. Yörede önemli yardımlaşma ibadetleri olarak *lokma* ve *hakkulah* vardır ki, bunları verirken herhangi bir sınır olmayıp herkes istediği miktarda verebilir.

6. Kurban

Allah'a yaklaşmak amacıyla yılın belirli vakitlerinde, belirli şartları taşıyan hayvanları ibadet niyetiyle kesmeye kurban denir (Güç, 2002, 26/433-435). Kurban inancı Paleolitik (Taş Devri) çağdan beridir insanların doğa üstü güçlere yaklaşmak, onların gazabından korunmak ve yardımlarını alabilmek için uygulanan dinî bir uygulamadır. Kurban ibadeti daha çok adak uygulaması ile ortaya çıkmıştır. İnsanların bir dileğinin olması veya kötülüklerden korunması sonucu vaat edilen şeyin inanılan kutsal varlığa sunulmasıdır ki bu sunum genellikle kurbanla olmuştur (Bozkuş, 2006, 230-231). Kurban ibadeti ilk olarak Hz. Âdem'in çocukları olan Habil ve Kabil ile başlayıp günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde ise sadece Müslümanların yerine getirdiği bir ibadet olarak bilinse de farklı inanç topluluklarında da değişik şekillerde varlığını devam ettirmektedir (Yıldız, 2019, 135-151).

Alevîliğin temel öğelerinden biri kurban ibadetidir. Çünkü Alevîliğin neredeyse hiçbir dinî uygulaması kurban olmadan yapılamaz. Kurban kesmedeki asıl gaye ise başta Allahu Teâlâ olmak üzere evliya ve erenlerle iletişime geçebilmektir. Bunun etkin yolu ise onlar için kurban kesmektir (Yıldırım, 2020, 293). Alevî toplumunda kurban, “lokma”, tercüman” veya “rıza lokması” gibi terimlerle isimlendirilirken kurban kesme işlemine ise “tığlamak” denilmektedir (Er, 2006, 165-175). Kurban için “tercüman” kavramının kullanılmasının sebebi, ahirette kurban olarak kesilen hayvanın sahibine yol gösterecek, hayır ve dualarının kabulünde aracılık edecek olmasıdır (Türkdoğan, 2004, 84).

Alevîlikte diğer ibadetlerde olduğu gibi kurban ibadetinin batını yönüne vurgu yapılmaktadır. Bu düşünceye göre bedenler yaratılmadan önce ruhlar aleminde Allah tarafından “Hak Kurbanı” olarak Hz. Hüseyin seçilmiştir. Günümüzde kesilen kurbanlar tıpkı Hz. Hüseyin gibi kesen kişilerin Allah'a kurban olmaya hazır olduğunun sembolik ifadeleridir. Kâbe'nin siyah örtüler içinde olması ve ona “kara donlu Beytullah” denmesinin sebebi Hz. Hüseyin ve diğer kurbanlar için yas tutmasıdır. Ayrıca bağrında Hacerü'ül-Esved gibi siyah bir taş bulundurması, bu kurbanların acısını içinde yaşayan insanların sembolik ifadesidir (Oytan, 1945, 264).

Alevîlerde kurban ibadetinin ilk ortaya çıkış Hz. İbrahim zamanına götürülmekle birlikte, kurbanlık hayvanın kesiminden yenmesine kadar olan uygulamalarda birçok farklılık görülmektedir (Bozkurt, 1993, 164-166). Kurban tığlama olarak ifade

edilen bu ibadette kurban kesildikten sonra kanının önceden hazırlanmış bir çukura akıtılması, kemiklerinin kırılmadan ve iç organlarının bir kefene veya kurbanın derisine sarılarak dualarla gömülmesi eski Türk inançlarını akıllara getirmektedir (Birdoğan, 2019, 331). Çünkü İslam'dan önce kurban, Türkler arasında oldukça yaygın bir uygulamaydı. Türkler İslam'dan önce kestikleri kurbanlarını genellikle atalarının ruhuna, güneşe, aya, ziyaretlere ve yadırlara, bazı kutsal dağlara, ağaçlara ve ırmaklara adamaktaydılar (Ocak, 2002, 62-130).

İslam öncesi dönemde Türkler ve Moğollar kurbanın kemiklerini kırmaz, köpeklere atmaz ve kaybetmezlerdi. Kurbanın kemikleri dikkatli bir şekilde muhafaza edilir, daha sonra kurbanın derisine sarılarak insanların ayaklarıyla basmayacağı hassas bir yere gömülürdü. Çünkü kurban edilen hayvanların bu kemiklerle birlikte tekrar dirilerek Tanrı'ya ulaşacağına inanılırdı. Bu inancın etkisiyle eskiden Türklerin düşmanlarını öldürdükten sonra tekrar dirilip kendilerine zarar vermemeleri için bedenlerini yaktıkları bilinmektedir (Ocak, 2002, 171).

Bulut, Alevî toplumunda yapılan kurban kemiklerinin kırılmadan gömülmesinin Zerdüşî inançlarında var olan bir uygulamanın devamı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Alevîlerdeki bu uygulamanın Alevî toplumunun liderlerinden biri olan Ebu Müslim Horasânî'nin (ö.755) inanç dünyasında var olan "ruh göçü", (öldükten sonra geri dönme) veya Alevî toplumundaki karşılığıyla "devir" veya "don değiştirme" inançlarının kaynağı olduğunu da ifade etmektedir (Bulut, 2011, 497).

Alevîlerde kurbanlar genellikle canlı ve cansız, içeri ve dışarı kurbanları olarak isimlendirilir. Kesilen hayvanlar için canlı kurban, törenlere getirilen yiyecekler için ise cansız kurban ifadeleri kullanılır. Cem törenlerinde kesilen kurbanlara içeri, bunların dışında Kurban Bayramı ve ziyaret gibi yerlerde kesilen kurbanlara ise dışarı kurbanları adı verilir (Üçer, 2019, 332).

Alevîlerde kurban olarak kesilecek inek, koç, koyun, horoz ve tavuk gibi hayvanlara önce abdest aldırılır, daha sonra tuz ve su verilerek kibleye doğru yatırılır ve kurban duası okunduktan sonra kesilir. Kesilen kurban eti dağıtılmaz tamamı pişirilerek oradakilere ikram edilir (Yıldız, 2021, 272-273). Bunun sebebi ise Alevî toplumu arasında birlik ve beraberlik ruhunu artırmak ve kurban kemiklerinin kaybolmasına engel olmaktır. Sadece hasta ve yaşlı olup ceme katılamayan kişilere kurbanın kemiksiz kısmından pay gönderilebilir (Er, 2006, 165-175). Ayrıca Alevîlerin kurbanlıkları genellikle hayvanların erkeklerinden kesilir. Benzer şekilde Kırgızların dişi hayvanları kurban kesmedikleri ve eski Türk destanlarında da kurban olarak koç gibi erkek hayvanların seçildiği kaydedilir (Karaoğlu, 2007, 133-149).

Genel İslami anlayıştan farklı olarak bazı Alevî gruplarında horoz ve tavuk gibi kümes hayvanlarının kurban olarak kabul edilmesi dikkat çekmektedir (Gezik, 2000, 206-207; Melikoff, 1998, 126-254; Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu, 2008, 56). Anadolu Alevîleri arasında adak kurbanı olarak kesilen horoz ve tavuklar "Cebrail" olarak isimlendirilir. Bunun kaynağı olarak şu olay anlatılır: Cebrail yaratıldıktan sonra seksen bin yıl uçar ve nurdan yaratılmış bir kandilin üzerine konar. Yorgunluğundan dolayı kendisinde terler akar ve bu terlerinden beyaz köpükler oluşur. Oluşan bu beyaz köpüklerden de horoz ve tavuklar meydana gelir. İşte bu nedenle bazı Alevîler horoz ve tavukları adak kurbanı olarak kesmektedirler (Er, 2006, 165-175).

Alevî gruplarda Kurban Bayramında kesilen kurban, Muharrem ayında kesilen Matem Kurbanı ve Nevruz Kurbanı başta olmak üzere; ikrar ceminde, musahiplik ceminde ve görgü ceminde de kurbanlar kesilir (Kaya, 1993, 118). Ayrıca Abdal Musa (Birlik) kurbanı, düşkün kaldırma kurbanı, adak kurbanı, dardan indirme kurbanı ve Hızır ayında kurbanlar kesilir (Özdemir, 2020, 265). Kurban edilecek hayvanların hasta, sakat, hamile ve yaşının küçük olmaması gerekir (Danimarka Alevi Birlikleri

Federasyonu, 2008, 56). Kurban, kesilmeden birkaç gün önce özel besiyeye alınır, sevilir ve ona özel bir ilgi gösterilir. Cem meydanına getirilerek onun için üç düvaz okunur, ona su ve tuz verilir. Kurban edilecek hayvanın titreyerek veya üç kere meleyerek hazır olduğuna dair işaret vermesi gerekir (Bodrogi, 2012, 191). Kurban edilecek hayvan için şu dua okunur: “Allah-Allah, Allah-Allah, kurbanlarımız kabul muradımız hasıl ola, lokmanız hak dergâhına yazıla, kaza ve belaya kalkan ola. Üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların, Hak Muhammed Ali’nin şefaatinde mahrum eylemeye. Şah’ı Merdan yardımcımız ola, gerçeğe hü mümine ya Ali. Allah’u Ekber, Allah’u Ekber Lailahe İllallahu Vallahu Ekber, Allah’u Ekber Velillahlil hamd.” (Yıldız, 2021, 107-108).

Yöre Alevileri arasında en yaygın olarak yapılan ibadetlerin başında Kurban uygulaması gelmektedir. İslam dininde olduğu gibi diğer dinlerde de önemli bir yeri olan kurban ibadetinin yöredeki Alevilere göre Hz. İbrahim zamanından başlayarak günümüze kadar devam ettiği kabul edilmektedir. Kurban ibadeti daha çok yöre Alevileri için özel ve kutsal sayılan zaman ve mekânlarda yaratının hoşnutluğunu kazanmak, ondan dua ve isteklerde bulunmak için sahip oldukları maddi imkanlar çerçevesinde bir hayvan kesip onu diğer insanlarla paylaşma etkinliğidir. Ayrıca kişilerin içinde buldukları zor zamanlardan kurtulmak, doğal felaketlerden korunmak ve ölmüş olan geçmişlerinin ahirette kurtuluşa ermesi için kurban ibadeti Tanrı ile insanlar arasındaki en önemli iletişim yollarından biridir (K. 14).

Geleneksel İslami anlayıştaki kurban ibadeti ile Erzurum’da yaşayan Aleviler arasında bulunan kurban anlayışı bazı küçük farklılıklar dışında büyük benzerlikler göstermektedir. Hatta Aleviler arasında kurban ibadetinin Sünnî kesime göre daha fazla yaygın olduğu ve bu ibadete çok daha fazla ehemmiyet gösterildiğini söyleyebiliriz. Kurban ibadeti ile ilgili olarak yörede yaşayan Sünnî ve Aleviler arasındaki farklılıklardan biri bu ibadetinin kökeni ile ilgilidir. Genel İslami düşüncedeki anlayışa göre Hz. İbrahim’in Allah için kurban etmek istediği oğlu Hz. İsmail’dir. Ancak yöre Alevileri bunun doğru olmadığını Hz. İbrahim’in, oğlu Hz. İshak’ı kurban etmek istediğini, Allah’ın Hz. İshak yerine gökten bir koç indirdiğini ifade ederek kurban ibadetinin başlangıcı olarak bu olayı kabul etmektedirler (K. 22). Yöredeki bazı Aleviler ise kurban ibadetinin kaynağı hakkında farklı bir düşünce ortaya koyarak Alevî yolunun ve İslam dininin ilk kurbanının Hz. Hüseyin olduğunu ve kendilerinin de bu yolu takip ettikleri için kurban kestiklerini ifade etmektedirler (K. 27).

Yöre Alevilerin bir kısmına göre kurban ibadeti farz değildir. Kişinin kendi isteğine bağlı olarak belli ekonomik duruma sahip olan kişilerin Allah’ın rızasını kazanmak için yaptığı bir ibadettir. Ancak kurban olacak hayvanların bazı şartları taşınması gerekmektedir. Yörede kurban edilecek büyükbaş hayvanlar için “burak” kavramı kullanılırken küçükbaş hayvanlar için “kurban” kelimesi kullanılmaktadır. Büyükbaş hayvanın kurban olabilmesi için üç Kurban Bayramı’nı görmesi, küçükbaş hayvanların kurban olabilmesi için de üç yaşına girmesi gerekmektedir (K. 34). Kurban kesecek kişi hayvanın en güzelini ve en süslüsünü tercih etmelidir. Çünkü bu kurban her türlü nimeti veren Tanrı için kesilmektedir (K. 9). Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dışında özellikle tavuk ve horoz gibi hayvanların kesinlikle kurban olmadığı, bunu kabul edenlerin İslam dinine iftira attıkları bazı Alevilerce ifade edilmektedir (K. 3).

Erzurum’da yaşayan Alevilerin kurban hayvanını keserken uyguladıkları bazı kurallar vardır. Bu kurallar yerine getirilmezse kesilen hayvanın kurban olarak kabul edilmeyeceğine inanılmaktadır. Bu kurallar üzerinde ciddi şekilde durmalarının önemli sebeplerinden biri Sünnilerin Alevilerle ilgili olarak bu konuda ileri sürdükleri

iddialardır. Yöre Alevilerine göre, Sünnilerin büyük bir kısmının Alevilerin herhangi bir hayvanı keserken Allah'ın adını anmadıklarını, dolayısıyla kestikleri hayvanın etini yemeyi helal görmediklerini iddia etmektedirler (K. 18). Bu konuyla ilgili olarak dedelerden biri şunları aktarmıştır: “*Ben kurban eti dağıttığım zaman Sünnî kardeşlerimize soruyorum eğer yiyecekseniz alın diye. Çünkü bazıları yüzümüze karşı hayır demezler ancak arkamızdan kurban etini götürüp çöpe atarlar. Biz bu duruma gerçekten çok üzülüyoruz. Sebep olarak da bizim kurbanımızı keserken Allah'ın adını anmadığımızı ve besmele çekmediğimizi öne sürerler. Bu tamamen yanlış bir düşünce çünkü biz tekbir almadan hiçbir hayvanı kesmeyiz.*” (K. 22)

Yörede Alevî toplumu için Kurban Bayramı üç gündür ve kurbanlar ancak bu üç gün içinde kesilebilir. Kurban olacak hayvana çok güzel davranılmalı ve asla incitilmemelidir. Kurban olmadan önce hayvan temizlenmeli ve karnı doyurulmalıdır. Özellikle görgü cemlerinde kesilen kurbanlara abdest aldırılmaktadır. Kurban kesecek olan kişi eğer kurban duasını bilmiyorsa mutlaka bir dede veya bilen birini kurbanın başına götürmelidir. Hayvan kesilmeden önce kurban duası okunmalı ve tekbir getirilerek kurban kesilmelidir (K. 26). Bazı köylerde ise kurban kesilmeden önce kurbanın bir kulağına ezan, diğer kulağına *Ayetel Kürsi* okunup daha sonra tekbir getirilerek kurban kesilmektedir (K. 4).

Çat ilçesindeki Alevî köylerinde özellikle cenaze merasimlerinde hocalık yapan taliplerden biri kurban kesimiyle ilgili olarak şunları aktarmıştır: “*Bu köylerde hiç kimse hoca veya dede olmadan kurban kesmez. Mesela yan köyde dede veya hoca olmazsa bayram günü beni gelip arabayla götürüler. Orada kurbanın başında Enam Suresi'nin 79. ayetinin Arapçasını okur, duasını yapar ve kurbanı keseriz. Bu şekilde herkesin kurbanını keseriz. Daha sonra da köylüler bana hediye olarak kurban payı gönderirler.*” (K. 10). Dede Garkın Ocağı dedelerinden biri kurbanın duasını şöyle vermektedir: Allah Allah, Tekbiri Halil, Fermanı Celil, Gerdanı Mikail, Canı İsmail, Delili Cebrail. Lailahe illallah, Muhammed Resulullah, Aliyyen Velîyyullah, Allahu Ekber, Allahu Ekber Lailahe illallahu Allhu Ekber, Bismillahi Allahu Ekber (K. 35).

Yörede Alevî ve Sünnîler arasında kurban ibadeti uygulamasındaki diğer bir farklılık ise *burak* olarak adlandırılan büyükbaş hayvanın hisse meselesidir. Sünnîler arasında iki yaşını doldurmuş olan büyükbaş hayvanı yedi kişi ortak olabilir. Ancak yöredeki Alevîler arasında bu uygulama farklı şekilde uygulanmaktadır. Alevîlerde büyükbaş hayvanı yedi kişi ortak kesemez. Ancak kesen kişi bu dünyadan göç etmiş inanç önderleri, akrabaları ve istediği kişileri niyet ederek onlar adına hisse kesebilir. Konuyla ilgili olarak taliplerden biri şunları aktarmıştır: “*Alevîlerde kurbanı gücü yeten kişilerin kesmesi gerekir. Gücü yetmeyenler için böyle bir zorunluluk yoktur. Ben genellikle büyükbaş hayvan keserim. Sünnîler gibi ortaklaşarak kesmeyiz. Ben kurbanımı keserken dünyadan göç etmiş kişiler için niyet ederim. Mesela kurbanımın bir hissesini Hz. Muhammed Mustafa için, bir hissesini Hz. Hüseyin için, başka bir hissesini vefat etmiş babam için niyet ederim. Bu şekilde kurbanımı yedi kişi için niyet ederek keserim.*” (K. 8). Yörede Sünnî toplulukla yakın ilişkide bulunan bazı Alevî köylerinde Sünnîlikteki uygulamanın yapıldığı, büyükbaş hayvanların ortaklaşa kesildiği de ifade edilmiştir (K. 6).

Yöre Alevîleri arasında kesilen kurban etinin paylaşımında da önemli bazı hassasiyetler gözetilmektedir. Kurban etinden ilk önce kesen aile bireylerinin yemesi gerekir. Daha sonra hastalar, yaşlılar, hamileler ve yetimlerin payı ayrılarak gönderilir (K. 26). Kurban eti yaşanan yerdeki hane sayısına göre tartılarak poşetlenir. Zengin veya fakir ayrımı yapılmadan kesilen kurbanın eti herkese dağıtılır. Bu konuda Sünnîleri eleştiren dedelerden biri şunları belirtmiştir: “*Kurban fakirler için kesilmeli ancak Sünnîler kestikleri kurbanı alıp poşetleyip dolaplara dolduruyorlar ve sadece*

kendileri yiyorlar. Bu şekilde Allah'ın rızasını kazandıklarını iddia ediyorlar. Ama biz kurban kestiğimizde hak kantarı adını verdiğimiz tartı ile tüm köy halkına eşit bir şekilde paylaştırırız. Komşularımızla küs olsak da onların paylarını teslim ederiz.” (K. 4). Alevî geleneklerine göre kesilen kurban eti en fazla üç gün evde kalabilir. Üç günün sonunda tüm kurban etinin dağıtılmış olması gerekmektedir (K. 29, 8, 4).

Erzurum yöresinde yaşayan Alevîlerde farklı zamanlarda ve farklı gayelerle kesilen birçok kurban bulunmaktadır. Yöre Alevîleri arasında en yaygın olan kurban, Kurban Bayramı günü kesilendir. Bayram günü Alevîlerin çoğunluğu yaşadıkları yerlerdeki camilere, yoksa en yakında bulunan Sünnî köylerdeki camilere giderek bayram namazını kılarlar. Az sayıda da olsa cemevi bulunan özellikle Hınıs ilçesinin köylerinde cemevine giderek dedenin yaptığı sohbeti ve kurban ibadetiyle ilgili bilgilendirmeyi dinledikten sonra kurbanlarını keserler. Özellikle bazı yaşlı Alevîler Kurban Bayramının birinci günü sabah kahvaltı yapmayıp oruç tuttuklarını, kurban etiyle orucun açılmasının büyük sevap olduğunu ifade ederler. Kurban Bayramının sadece ilk üç gününde kurbanlar kesilebilir (K. 23, 6, 28).

Yöre Alevîleri arasında uygulanan diğer bir kurban ise Muharrem orucundan sonra kesilen kurbandır. Bu kurban Kerbelâ'dan canlı kurtulan ve on iki imamın soyunu sürdüren Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin'in sağ kurtulması hatırına kesilen şükür kurbanıdır (K. 29). Bu kurbanla ilgili diğer kurbanlardan farklı bir uygulama yapılmaktadır. Yörede bu kurbanı genellikle ekonomik durumu iyi olan dedeler kendi imkanları dahilinde evlerinde keserler. O akşam taliplerine haber vererek dedenin evinde bir cem töreni düzenlenir, gelen taliplere ikram edilir. Cem törenine gelemeyen yaşlı ve hastalara pay ayrılarak gönderilir. Kurban edilen hayvanın kanı da kutsal olduğundan bir çukur açılarak oraya akması sağlanır ve derisiyle birlikte üstü kapatılır. Kesilen kurbanın kemikleri kesinlikle kırılmaz. Kurban eti suda haşlanarak ve çok hassas davranılarak kemikler etten ayrılır. Kurbanın tüm kemikleri bir araya getirilir, hatta kendisine pay gönderilen kişilerin etinde kemik varsa onlar da gelene kadar beklenir. Daha sonra kırılmayan bu kemikler bir kefene sarılır, dede taliplerle birlikte bu kefenlenmiş kemikleri bir mezar açtırarak sanki bir cenaze defnediliyor gibi dua ve deyişlerle üstünü toprakla kapattırır (K. 22).

Erzurum Alevîleri arasında kesilen kurbanlardan biri de adak kurbanıdır. Bu kurbanın kesilmesinin herhangi bir zamanı yoktur. Bu kurban daha çok bahar ve yaz aylarında Alevîler için kutsal sayılan türbelerin olduğu yerlerde kesilir, dualar edilir ve ikramlarda bulunulur. Türbeler dışında kişiler evlerinde veya farklı yerlerde bu kurbanı kesebilirler. Adak kurbanı kişinin herhangi bir dileğinin meydana gelmesi halinde Allah için kurban kesmeye söz vermesidir. Sünnî anlayıştaki düşüncenin aksine Alevîlikte kesilen adak kurbanının etinden kesen kişi yiyebilir.

Alevî taliplerden biri adak kurbanı ile ilgili olarak şunları aktarmıştır: “Adak kurbanı kesecek kişi bir gün önceden komşu ve akrabalarına yarın kurban keseceğini müsait olan herkesi davet ettiğini haber verir. Katılmak isteyen kişiler de imkanları dahilinde lokmalarını hazırlayarak bu kurban uygulamasına giderler. Türbe veya benzer yerlerde kurban kesilir, dualar edilir ve bazı zamanlar eğlenceler de yapılabilir.” (K. 11).

Erzurum'da yaşayan Alevîlerin bahsettiği diğer iki kurban türü de Hızır kurbanı ve Nevruz kurbanıdır. Hızır kurbanı, hızır orucunun tutulduğu haftanın perşembe günü kesilir. Eğer yer müsaitse ve dede varsa cem töreni düzenlenir, kesilen kurban eti törene katılanlara ikram edilir. Nevruz kurbanı ise Hz. Ali'nin doğduğu zaman olarak kabul edilen mart ayında tutulan dokuz günlük orucun sonunda kesilen kurbandır (K. 29, 3). Erzurum'da Alevîlerin yaşadığı bazı yerlerde cem yapılacak cemevi veya benzer yerlerinin olmaması veya cemi yönetecek yeterliliğe sahip dedelerin eksikliğinden

dolayı cem törenleri ve bu törenlerde kesilen kurban uygulamaları yapılamamaktadır.

Yöre Alevîleri arasında en yaygın ibadet olan kurban, ekonomik durumu iyi olan kişilerin isteğine bağlı olarak bir dua ve istekte bulunmak veya kötülükten korunmak amacıyla üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilir. Kurban ibadeti Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ı kurban etmek istemesiyle başladığına inanılır. Alevîler kendileri için önemli sayılan günlerde, bazı cem törenlerinde, türbe ziyaretlerinde ve özellikle Kurban Bayramı günlerinde kurbanlarını keserler. Büyükbaş hayvanları yedi hisse olarak kesmek yöre Alevîleri arasında farklı şekilde uygulandığı, kurbanı kesen kişinin ölmüş olan kişileri hisseye katarak onların niyetine kestiği görülmüştür. Ayrıca yöre Alevîleri kurban etinin tamamının dağıtıldığını çünkü bu etin evde üç günden fazla kalmasının haram olduğunu ifade etmişlerdir. Yöre Alevîleri Hz. Hüseyin'i İslam'ın ilk kurbanı olarak kabul etmektedirler.

Sonuç

Erzurum yöresinde yaşayan Alevîlerin, İslam'ın temel ibadetleri olarak kabul edilen namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetleri kabul etme eğiliminde olmalarına rağmen bu ibadetlerin ifasında bazı farklılıklar ve ilgisizlikler gözlenmiştir. Alevî toplulukların İslam'ı tanıdıkları dönemde, göçebe yaşamın zorlukları, merkezi yönetimle olan sorunlar ve çeşitli mezheplerin etkisi gibi faktörler, bu ibadetlerin yerine getirilmemesine veya ibadete mesafeli bir tavır sergilenmesine yol açmıştır. Bu ibadetlerin bazı yöre Alevîleri arasında farklı yorumlanıp, özgün bir şekilde uygulandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, günümüzde bazı Alevî gruplar, bu ibadetlerin dört kapı-kırk makam anlayışındaki Şeriat Kapısı'na mensup kişiler için geçerli olduğunu, ancak kendilerinin tarikat kapısı üyeleri oldukları için ibadetlerden sorumlu olmadıklarını belirtmişlerdir. Bazı Alevîler ise bu ibadetleri öteki olarak tanımladıkları gruplarla özdeş gördükleri için bu ibadetlere karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir.

Bu kapsamda Erzurum'daki Alevîlerin bu ibadetlere bakışını özetlersek; katılımcıların çoğu abdesti genellikle cenaze törenlerinde, cem ayınlarında, kabir ziyaretlerinde almaktadır. Buna rağmen abdest ve gusül abdesti dini bir mecburiyet olarak kabul edilmeyip insani bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Yöre Alevîleri namazın Kur'an'da yer almadığını, Kur'an'da geçen ve genellikle namaz olarak anlaşılan *salatın* ise dua anlamında olduğunu ifade etmektedirler. Bu sebeple katılımcıların büyük bir kısmı namaz kılmadıklarını, bazıları ise sadece cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını belirtmişlerdir.

Erzurum yöresindeki Alevîler arasında Ramazan ayında az sayıda kişi sadece üç gün oruç tutarken, Muharrem ayı oruçla özdeşleşmiştir. Ancak oruç ibadetine de bir mecburiyet olmayıp insanların tercihlerine bırakıldığı kanaati hâkimdir. Yörede hac ibadeti bilinmekle beraber neredeyse hiç yerine getirilmeyip daha çok Hacı Bektaş Veli, Kerbela ve Düzgün Baba türbelerini ziyaret etmek hac ibadeti olarak ifade edilmiştir. Zekât ibadeti yöre Alevîleri arasında bilinmesine rağmen genel İslamî anlayıştan farklı olarak yardımlaşmanın zekât gibi belirli şartları taşımasına gerek olmadığı, herkesin kendi bütçesine göre istediği kadar yardımda bulunabileceği yaygın bir kabuldür. Yörede en çok uygulan ibadetlerden biri olan kurban, Alevilikte neredeyse her önemli gün ve ritüeller için yapılmaktadır. Bu ibadet ise Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır.

Kaynaklar/References

- Altınok, Baki Yaşa. *Alevilik, Hacı Bektaş Veli-Bektaşilik*. Ankara: Helke Yayıncılık, 2012.
- Bayrak, Mehmet. *Alevilik ve Kürtler*. Ankara: Özge Yayınları, 1997.
- Birdoğan, Nejat. *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Birge, John Kingsley. *Bektaşilik Tarihi*. çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
- Bodrogi, Krisztina Kehl. *Kızılbaşlar/Aleviler*. çev. Oktay Değirmenci - Bilge Ege Aybudak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Bozkurt, Fuat. *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.
- Bozkurt, Fuat (ed.). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Sivas: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Bulut, Faik. *Ali'siz Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2011.
- Clavijo, Ruy Gonzales de. *Anadolu Orta Asya ve Timur*. çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Ses Yayınları, 1993.
- Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu. *Alevi-Bektaşî İnançının Esasları*. Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, 2008.
- Dedebaba, Bedri Noyan. *Demir Baba Vîlayetnamesi*. İstanbul: Can (adil Ali Atalay) Yayınları, 1976.
- Dierl, Anton Jozef. *Anadolu Aleviliği*. çev. Fahrettin Yiğit. Ant Yayınları, 1991.
- Doğan, Hüseyin. "Muş-Varto Alevilerinde Dini Anlayış ve Sosyal Yaşantı". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2014), 61-90.
- Doğan, İsa. *Türklük ve Alevilik*. İstanbul: Moralite Yayınları, 2010.
- Duran, Hamiye (ed.). *Velayetname Alevi Bektaşî Klasikler-4*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Eğri, Osman (ed.). *Kitab-ı Cabbar Kulu Alevi-Bektaşî Klasikleri 7*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Er, Piri. *Direnen Kültür / Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Detay Yayınları, 2006.
- Erkal, Mehmet. *Günümüzde Bilgi ve Uygulamasıyla Zekât*. İstanbul: Kampanya Kitapları Yayınları, 2014.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Gezik, Erdal. *Dinsel Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler*. Ankara: Kalan Yayınları, 2000.
- Güç, Ahmet. "İslam Ansiklopedisi". *Kurban*. 26/433-435. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Hacı Bektaş Belediyesi. *Sorularla Alevilik-Bektaşilik*. Nevşehir: Hacı Bektaş Belediyesi Yayınları, 2005.
- İbn Fadlan, Ahmed b. Fadlan b. Abbas. *İbn Fazlan Seyahatnamesi*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Kaleli, Lütfi. *Binbir Çiçek Mozaiki Alevilik*. İstanbul: Can Yayınları, 2003.
- Kaleli, Lütfi. *Mitolojide İnanç ve Peygamberler*. İstanbul: Can Yayınları, 1996.
- Kaluç, Şenol. *Alevilik İnanç - Edep - Erkan*. Ankara: Elips Kitap, 2023.
- Karamustafa, Ahmet T. *Tanrının Kuraltanılmaz Kulları*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Karaoğlan, Hamza. "Anadolu Türlerinde Kurban: Aleviler Örneği". *Dini Araştırmalar* IX/27 (2007), 133-149.
- Kaya, Ali. *Alevilik ve Dersim Üzerine Seçme Yazılar*. İstanbul: Yaz Yayınları, 2012.
- Kaya, Ali. *Alevilikte İnanç Sohbetleri*. İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Kaya, Haydar. *Alevi-Bektaşî Erkânı, Evrâdı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin Yayıncılık, 1993.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutsavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- Kutlu, Sönmez. *Alevilik - Bektaşilik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Mansur, Seyit Baba. *Baba Mansur ve Makalatı Lütüfî'si*. çev. Yunus Koçak. Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.
- Melikoff, Irene. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Yenigün Haber

- Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.
- Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar / Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları, 2019.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Onat, Hasan. "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları". *Dini Araştırmalar* 12/33 (2009), 37-46.
- Oytan, M. Tevfik. *Bektaşiliğin İç Yüzü*. İstanbul: İstanbul Maarif Kütüphanesi Matbaası, 1945.
- Öz, Baki. *Aleviliğe İftiralar Cevaplar*. İstanbul: Can Yayınları, 2005.
- Özdemir, Ali Rıza. *A Dan Z Ye Alevilik*. Ankara: Kripto Yayınları, 2020.
- Özdemir, Ali Rıza. *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*. Ankara: Kripto Basın Yayın, 2020.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Rençber, Fevzi. "Alevi Nitelemeli Gruplarda Zekât ve Lokma Anlayışı". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Tam Metin Kitabı*. ed. İbrahim Halil Sugözü. Şırnak: Asos Yayınevi, 2019.
- Rençber, Fevzi. *Hak Muhammed Ali Aşkı-Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali aşkı : "Adıyaman Alevileri"*. Ankara : Gece Kitaplığı, 2014. <http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=305185&wYazarlar=Fevzi+ren%C3%A7ber>
- Said, Baha. *Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri*. ed. İsmail Görkem. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Soyer, A. Yılmaz. *Hünkâr-Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2019.
- Şahin, Hanifi. "Alevi yazılı kaynaklarındaki dört kapı kırk makam anlayışının günümüz Alevi yazarlarca algılanışı". *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* 3/05 (2014), 274-288.
- Şahin, Hanifi - Kılavuz, Lokman. "Saltuknâme'de Dini ve Mezhebi Unsurlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 99 (2021), 143-172.
- Şahin, İlkay. *Online Alevî Topluluklar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektaşi Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*. Aktif Yayınevi, 2008.
- Türkdoğan, Orhan. *Alevi Bektaşi Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu'da Alevi Ocakları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. "Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Genel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları". *Din Bilimleri Akademi Araştırma Dergisi* 5/2 (2005), 161-189.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2007.
- Yaman, Mehmet. *Alevilik; İnanç, İbadet, Erkan*. İstanbul: Garip Dede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği, 2007.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Rıza. *Menâkıb-ı Evliya (Buyruk)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Yıldız, Harun. "Anadolu Alevi-Bektaşi İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 135-151.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Yıldız, Süleyman. *Seyyid Kureyş, Kureyşan Ocağı ve Aleviliği*. İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2021.

EK-1: Görüşme yapılan kişilerle ilgili bazı bilgiler

KODU	KONUMU	EĞİTİMİ	YAŞI
K1	Dede	İlkokul	43
K2	Talip	Ortaokul	43
K3	Dede	Lise	75
K4	Dede	İlkokul	56
K5	Dede	Ortaokul	76
K6	Talip	Lisans	86
K7	Talip	İlkokul	64
K8	Hoca	İlkokul	60
K9	Dede	Lise	70
K10	Hoca	İlkokul	92
K11	Talip	Lisans	84
K12	Dede	Ortaokul	64
K13	Talip	Lisans	65
K14	Talip	Lisans	70
K15	Talip	Ortaokul	50
K16	Dede	Lise	58
K17	Dede	İlkokul	69
K18	Dede	İlkokul	83
K19	Talip	Lise	60
K20	Dede	İlkokul	80
K21	Dede	İlkokul	64
K22	Dede	Lise	60
K23	Talip	Okur-Yazar	82
K24	Talip	İlkokul	34
K25	Talip	İlkokul	43
K26	Dede	İlkokul	88
K27	Talip	Ortaokul	52
K28	Talip	İlkokul	50
K29	Dede	İlkokul	74
K30	Talip	İlkokul	39
K31	Talip	İlkokul	75
K32	Talip	Üniv. Öğrencisi	23
K33	Talip	İlkokul	46
K34	Talip	İlkokul	72
K35	Dede	İlkokul	70

Extended Abstract

This study has been conducted with an ethnographic perspective to define the perceptions related to the worship life of Alevi living in the Erzurum region, through participant observation and in-depth interviews. The article examines only the Alevi's acceptance of worship practices and does not include classical works reflecting the traditional Islamic understanding. Our article's research group consists of dedes and followers living in 9 districts (Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, Köprüköy, Olur, Pasinler, Şenkaya, Tekman) and 20 villages determined within the province of Erzurum. A semi-structured interview form was applied to the research group, and the questions and answers were recorded. As a result of the research, the data obtained through observation, field notes, and the applied interview form were evaluated using the content analysis method. Our study is limited to the province of Erzurum and its surroundings, which are notable for their unique socio-cultural structure. Therefore, the data identified regarding the Alevi in this research cover the members living within the borders of the province of Erzurum at the time of the study and are not applicable to all Alevi living in different regions of Turkey.

Although the Alevi living in the Erzurum region tend to accept the fundamental practices of Islam such as prayer, fasting, almsgiving, and pilgrimage, some differences and disinterest in the performance of these practices have been observed. It has been noted that some regional Alevi interpret and apply these practices in a unique way. Moreover, some Alevi groups today state that these practices are valid for those belonging to the Sharia Gate within the understanding of the four gates and forty stations, but they are not responsible for the practices as they are members of the Tarikat Gate. Some Alevi, on the other hand, have shown a negative attitude towards these practices because they associate them with groups they define as 'the other'.

To summarize the perspective of the Alevi in Erzurum regarding these practices; most participants usually take ablution during funeral ceremonies, cem rituals, and grave visits. Despite this, ablution and the full ablution (ghusl) are not considered a religious obligation but are seen as a human necessity. The local Alevi state that prayer is not mentioned in the Quran, and what is generally understood as prayer in the Quran is meant as supplication. For this reason, a large part of the participants mentioned that they do not perform the prayer, while some stated that they only perform the Friday and holiday prayers.

Among the Alevi in Erzurum, a few individuals fast only for three days during Ramadan, while the month of Muharram has become synonymous with fasting. However, fasting is not seen as an obligation but is left to individual preference. Although the pilgrimage is known in the region, it is almost never performed, and visiting the tombs of Hacı Bektaş Veli, Kerbela, and Düzgün Baba is often referred to as the act of pilgrimage. Although the practice of almsgiving (almsgiving) is known among the local Alevi, it is a common belief that unlike the general Islamic understanding, helping others does not need to meet certain conditions like zekat, and everyone can contribute as much as they want according to their own budget. Sacrifice, one of the most practiced rituals in the region, is almost performed on every significant day and ritual in Alevism. This practice is attributed to Prophet Abraham.